

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ

„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ“

ГАБРЕИЛ ГАВРЕАЛОВ

Социално-психологически аспекти на светската интеграция на
младежи, отпадащи от еврейската ултраортодоксална
образователна система

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”
Професионално направление 3.2. „Психология“,
Докторска програма „Обща психология“

Научни ръководители:
Доц. д-р Петър Нешев
Доц. д-р Ивайло Лазаров

ВАРНА

2022

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР“
ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ“

ГАБРЕИЛ ГАВРЕАЛОВ

Социално-психологически аспекти на светската интеграция на
младежи, отпадаци от еврейската ултраортодоксална образователна
система

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен “доктор”
Професионално направление 3.2. „Психология“,
Докторска програма „Обща психология“,

Научни ръководители:
Доц. д-р Петър Нешев
Доц. д-р Ивайло Лазаров

Рецензенти:
Доц. д-р Ваня Христова
Проф. д.н. Гошо Петков

ВАРНА

2022

Дисертационният труд е обсъден в катедра „Психология” и е насочен за защита пред научно жури, назначено със заповед на Ректора на ВСУ „Черноризец Храбър” № 385/ 17.06.2022 г.

Дисертационният труд е в обем от 169 страници и съдържа увод, три глави, списък на използваната литература, който включва 139 източника.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка към Катедра “Психология” при Юридически факултет на ВСУ „Черноризец Храбър” .

Защитата на дисертационния труд пред Научно жури ще се състои на 18 юли 2022 г. от 13,30 ч. в заседателната зала на ВСУ „Черноризец Храбър” на открито заседание на Научното жури. Материалите по защитата са на разположение в канцеларията на катедра „Психология“ към Юридически факултет на ВСУ „Черноризец Храбър” и на интернет адрес www.vfu.bg, раздел „Докторанти”.

СЪДЪРЖАНИЕ:

Общо описание на дисертацията	4
1. Увод.....	4
2. Актуалност на темата на изследването.....	4
3. Обект и субект на изследването.....	4
4. Проблем за проучване	5
5. Авторова теза	5
6. Цели и задачи на дисертацията	6
7. Методология на изследването.....	6
8. Ограничения пред изследването	6
9. Обем на дисертацията	7
10. Резюме на дисертацията.....	7
11. Приноси на разработката	8
Глава 1: Характеристики на образователната система и на израелското еврейско ултраортодоксално общество.....	8
1. Напускане на училище.....	8
2. Израелската образователна система.....	9
3. Израелското еврейско ултраортодоксално общество.....	10
Уникалността на неговата образователна система.....	12
4. Напускане на училище при еврейската ултраортодоксална образователна система.....	15
5. Управленски реакции на еврейското ултраортодоксално общество спрямо напускащи.....	19
6. Подрастващи	20
Юноши в риск.....	22
Юноши в риск в условията на ултраортодоксално общество	24
7. Изводи.....	25
Глава 2: Методология, парадигма и изследователски критерии.....	25
1. Парадигма.....	25
2. Качествени критерии за изследователско оценяване	26
3. Анализ на описания и житейски истории.....	27
Житейските истории – определения и употреба	27
4. Инструменти и методи.....	28
Респонденти на проучването и представителност на извадката.....	28
Изследователски метод.....	28
Начин на интервюиране.....	29
Ход на изследването.....	29
Анонимност на интервюираните	29

Глава 3: Констатации и интерпретация на резултатите	29
1. Етапът предхождащ напускането.....	30
Причини за напускането	30
2. Процесът на напускане	31
Реакции на Yeshiva-ръководството спрямо потенциално напускащи.....	32
3. Ранен етап след напускането.....	32
Родителски реакции	32
Предизвикателства, свързани с напускането	33
4. Инстанции за подкрепа и стратегии за оцеляване.....	34
5. Днешният светски живот на напусналите	35
Как да се решат проблемите?.....	35
Отношения с родителите и приютяващото семейство	36
Нагласи спрямо ултраортодоксалното общество	37
6. Перспективи за бъдещето	38
7. Дискусия и препоръки.....	39
7.1. Дискусия.....	39
7.2. Критики и практически препоръки.....	44
Заклучение	45
Публикации, свързани с темата на дисертацията	47

Общо описание на дисертацията

1. Увод

Целта на това изследване е да проучи проблема относно избора на ултраортодоксални подрастващи да напуснат формалното си образование в рамките на ултраортодоксалната общност. През последните години се наблюдава процес, при който все повече млади момчета напускат Yeshiva-училищата и никога не завършват срока на обучението си в ултраортодоксалната образователна система. Тези млади тийнейджъри са познати в ултраортодоксалното общество като “Shabab”, или “Riffraff”, казано на израелски жаргон (вж. Lupo and Malahi, 2014; Kashti, 2008). Данните за това явление са доста оскъдни и по същество до днес не са налице прецизни данни за точния брой на тези тийнейджъри (вж. Kenan, 2015). Основният проблем при оценката на разпространението на това явление е несъответствието между официалния брой обучаеми в средата на ултраортодоксалната образователна система и действително обучаващите се (вж. Israeli Ministry of Education records, 2014). Визираното явление притежава голямо значение и предизвиква последици по отношение на ултраортодоксалното общество. В ултраортодоксалното общество отпадането от училище се счита донякъде за грях (в сравнение със светското общество) [вж. Brill, 2005], а след като напуснат училище, шабабите се опитват да се приспособят към светския начин на живот, който ги принуждава да живеят, балансирайки между ултраортодоксалното и светското общества.

2. Актуалност на темата на изследването

Убеден съм, че това изследване може да допринесе значително за цялостната ни запознатост с общността на ултраортодоксалните в Израел. Въпреки че темата за подрастващи и ученици в риск в рамките на ултраортодоксалното общество е добре документирана и много изследвания са се занимавали с нея преди, тази тема все още е чувствителна за ултраортодоксалното общество и отразява неспособността му да се адаптира към промените в цялостното израелско общество. Също така, досега много малко изследвания са се занимавали с тази тема чрез провеждане на качествено ориентирани проучвания, за да бъде разбран именно вътрешният свят на бившите ученици на Yeshiva и личната им интерпретация относно тяхното решение да напуснат Yeshiva. В такъв план, това изследване предоставя уникална гледна точка върху поставяния въпрос, осветлявайки личните мотиви на самите тийнейджъри, довеждащи до тяхното евентуално решение за напускане.

3. Обект и субект на изследването

Целта на това изследване е да проучи феномена относно младите ултраортодоксални тийнейджъри, които напускат ултраортодоксалната образователна система в опит да заживеят един по-светски начин на живот. Това явление през последните години стои в центъра на редица изследвания, разглеждащи го като доказателство за дълбоките промени, които характеризират ултраортодоксалното общество през последните десетилетия, както и за факта, че въпреки обичайните вярвания, ултраортодоксалното общество е много по-динамично общество, отколкото светските израелци са свикнали да го разглеждат. Основният въпрос на настоящото изследване е: Как възрастните мъже, които са напуснали своята Yeshiva като подрастващи, поглеждат назад в миналото съобразно сегашния си опит, водейки вече светски начин на живот? За да постигне тази цел, изследването отговори на следните текущи въпроси: Кое ги подтикна да напуснат? Напускането им доброволно ли беше? Как се отрази това напускане на семейните им отношения? Как гледат на ултраортодоксалното, както и на светското общества днес? Какви ресурси и помощ са им били на разположение по време на процеса на напускане на Yeshiva? Как процесът на напускане на Yeshiva е свързан с религиозната им вяра?

4. Проблем за проучване

Във всяко общество се смята, че училището упражнява голямо влияние върху ежедневието и евентуалното развитие на подрастващите. Училищната среда им предоставя набора от нужни образователни умения и им дава възможност да развият своите социални отношения, за да станат напълно интегрирани граждани на обществото. Ултраортодоксалното общество подчертава значението на образованието за собственото си социално и интелектуално съществуване. Обикновено ултраортодоксалните момчета влизат в училище почти невръстни и са длъжни да останат там, докато се оженят. Ултраортодоксалната начална училищна система се базира главно на изучаване на Талмуд-Тора или "Cheder", по-късно учащите преминават в прогимназията и завършват средното си образование в "Yeshiva Gdola", а след това продължават в равинския колеж или Kollel (за женените мъже). Момчетата в ултраортодоксалното общество обикновено посещават основно училище, религиозна семинария, достигайки до следдипломно обучение в 13-ти и 14-ти клас (вж. Horowitz, 2012).

Това обаче им създава проблем с нагаждането към светското общество, тъй като доминирането на религиозното съдържание в ултраортодоксалната образователна система всъщност не им осигурява подходящите инструменти за интегриране в израелското светско общество, а основните разлики между двете общества им причиняват културен шок (вж. Seichermann, 2014). Следва да бъде отчетено, че това състояние на ултраортодоксалната образователна система отчасти е резултат от специалното отношение към нея от Министерството на образованието и от различията на образователната политика спрямо децата в ултраортодоксалната система. Самите надзорници идват от ултраортодоксалното общество и тяхната цел е да защитят способността на системата да запази основните ценности на ултраортодоксалното общество (вж. Schiffer, 1999). Съществуващата система цели най-вече да предпази членовете на ултраортодоксалната общност от всяко външно влияние и да предотврати създаването на всякаква възможна критика към ултраортодоксалния начин на живот. Следователно ултраортодоксалното общество не е в състояние да предостави каквото и да е възможно решение за онези, които се стремят да се възползват от предимствата на светското общество извън ултраортодоксалната общност.

Едва през последните години ултраортодоксалното общество все по-настоятелно осъзнава визирания процес поради нарастващия брой тийнейджъри, напускащи ултраортодоксалната образователна система. Ултраортодоксалното общество и неговото ръководство са също добре запознати с начина, по който това явление се отразява на техния авторитет в очите на светското общество, а това си личи от факта, че през последните години ултраортодоксалните училища започнаха да наемат педагогически съветници. Въпреки това, ултраортодоксалното общество все още не предлага други образователни алтернативи по сравнение със съществуващите в светското общество. Освен това то си остава относително изолирано, открито противопоставящо се на светските социални ценности. Поради това за него е трудно да използва образователни консултантски услуги които предлага светското общество.

5. Авторова теза

Главният извод, произтичащ от тази дисертация се основава на схващането, че основна причина за напускането на ултраортодоксалните общество и образователна система е фактът, че ултраортодоксалното общество е „извън реалностите“ на сегашното израелско общество, а ултраортодоксалната образователна система не предоставя подобаващи достойния или ценности на онази част от обществото, чиито представители се чувстват негодни за живот в условията на безкрайни религиозни наставления, поради което те естествено търсят алтернативи извън ултраортодоксалното общество. Считам, че това проучване може да допринесе много за общото изследване на ултраортодоксалното общество в Израел и неговите

ежедневни контакти с останалата част от израелското общество. Също така смятам, че настоящата разработка може да предостави на самата ултраортодоксална образователна система необходимата посока за създаване на свой собствен начин за справяне с това явление: напълно ясно е, че ако ултраортодоксалната образователна система не успее да се приспособи към настоящата епоха, тези явления само ще нарастват количествено.

6. Цели и задачи на дисертацията

Проблемната основа на дисертацията се разполага около въпроса: как възрастните – които като юноши са били ученици на ултраортодоксална Yeshiva и са я напуснали през този период – преживяват това напускане днес. За да отговори на този въпрос, това изследване приема квалитативна (качествена) методика под формата на полу-конструирани интервюта с 40 все още млади респонденти в зряла възраст, напуснали Yeshiva още като тийнейджъри и към момента живеещи живота си като светски израелци. Посредством интервютата се прави опит да бъдат схванати вътрешните мотиви на участниците преди и след решението им да напуснат образователната система, за да се разбере какво в крайна сметка ги е накарало да приемат такова екстремно решение (от гледище на ултраортодоксалното общество) и как са успели да привикнат към техния нов живот извън първоначалното им общество. Интересът ми към този феномен като автор отчасти е резултат от собствения ми опит, тъй като на 18-годишна възраст реших да напусна Saarei Zion Sepharadi Yeshiva of Bnei Brak, за да се присъединя към армията.

7. Методология на изследването

Изследователската популация се състои от възрастни мъже, напуснали ултраортодоксалните училища още като юноши. Приложният метод представлява целенасочена качествена извадка, която подбира интервюираните, оптимално представящи изследователската популация, чиито отговори дават представителна яснота у изследвателя за изследваното явление. Поради тази причина, една статистически (квантитативно) селектирана извадка върху множество интервюирани е по-скоро без стойност (вж. Patton, 1990). Извадката включва 40 мъже, напуснали училищата в юношеството си и в момента водещи светски живот. Те притежават следните характеристики: повечето от тях са напуснали Yeshivot Gdolot; възрастта им в момента на интервюирането варира от 19 до 45 години и имат голям брой братя и сестри.

Използваният метод на изследване е полу-конструирано интервю. Основен принцип на квалитативното (качествено) изследване е минималното прекъсване на разпитвания, за да се позволи възможно най-спонтанно изразяване (вж. Shkedi, 2003). Този метод е пунктуално ефективен за изследване на преходи и трансформации в живота на човек, доколкото автентичният разказ придава на тези преходи смислена конструкция. Хората изграждат смисъл при преходи и трансформации в живота си посредством своята лична история. Това на свой ред се отразява на тяхната идентичност, социално възприятие и културен свят. Допускам, че напускането на Yeshiva и ултраортодоксалната култура подтиква напускащите да изградят историята на своя преход, принуждавайки ги да си задават въпроси, като например как са направили този преход и какво означава това за тях, за да схванат логичната последователност на тези преходи (вж. Mcadams, 2001).

8. Ограничения пред изследването

- То бе проведено върху малък брой изследвани лица и затова трябва да се внимава с екстраполацията на констатациите му спрямо цялата възможна бройка на напусналите Yeshiva. Друг проблем с обобщаването на неговите констатации е, че много от интервюираните присъстват в удобно подбрана извадка. Може да се предположи, че някои интервюирани ме насочиха към други интервюирани със сходни характеристики. В допълнение, сравнително голям брой интервюирани получават помощта на Hillel Organization и

следователно преживяват своето напускане на Yeshiva по-безболезнено, отколкото други, също напуснали Yeshiva. Поради този факт може да се допусне, че изследователската популация се ограничава до напуснали, оказали се относително успешни в новия си живот. Ето защо процентът на успешно напусналите съобразно общата популация на напусналите Yeshiva трябва да се приема за сравнително нисък.

- Възможно е интервюираните да са споделили своя минал опит, повлияни от настоящото си положение. Ето защо техните споделяния може да не отразяват автентично опита от тяхното минало. С други думи, интервюираните в това наративно изследване пренаписват житейските си истории по начин, който съвпада с техния настоящ интерес. По такъв начин, например, те могат да пропуснат подробности, които нарушават кохерентността на тяхната история. Например, техният настоящ успех в светското общество може да засилва негативното им отношение към изучаването на Талмуда.
- Интервюираните, въпреки гарантираната анонимност, може да са прикрили неудобни части от биографиите си и умишлено да са пропуснали негативните преживявания.

9. Обем на дисертацията

Обемът на дисертацията е 166 страници. Дисертацията съдържа следните глави: Първа глава съдържа преглед на литературата, предоставяйки теоретичната и историческа основи, необходими за отговор на изследователския въпрос. Тя разглежда характеристиките на ултраортодоксалното общество, представя общо описание на светската и ултраортодоксалната образователна системи, както и феномена „напускане на училище“ в юношеска възраст по принцип и по-конкретно – в ултраортодоксалното общество; Втора и Трета глави съдържат общо описание на интервютата, както и констатациите, които следват от тези интервюта.

10. Резюме на дисертацията

Резюмирайки, следва да отбележим, че тази дисертация разглежда вътрешния свят на ултраортодоксалните юноши, решили да напуснат своето училище и да се адаптират към светското общество. Училището изпълнява важна роля в процеса на социализация на подрастващите, в който те усвояват приемливите социални норми и ценности на заобикалящото ги общество и в тази среда придобиват способността да поддържат здравословна комуникация със собствените си връстници. Ултраортодоксалното общество подчертава силно значението на образованието в живота на своите деца и юноши, но предоставя слаба гъвкавост и алтернативни канали за онези, които по различни причини не могат да приемат безрезервно стереотипите на ултраортодоксалното образование. Обичайно е ултраортодоксалното общество да отрича проблема с подрастващите, които избират да напуснат училище, избирайки свой самостоятелен път, поради което са налице сериозни затруднения при оценката на пълния обхват на това явление, доколкото е доста трудно да се получи достъп до точни цифри и данни откъм ултраортодоксалната образователна система. Ултраортодоксалните юноши, които избират модерното училище, се сблъскват с големи проблеми при възприемането на нормите и поведението в светското израелско общество, тъй като ултраортодоксалната образователна система не им е предоставяла подходящите инструменти, нужни за пълноценно усвояване на живота извън ултраортодоксалното общество. Доколкото поставената тема изисква специалното внимание на ултраортодоксалното образование и духовното му ръководство, тя отразява феномен, изискващ своето задълбочено изследване. Основният въпрос на настоящото изследване е: Как възрастни мъже, напуснали своята Yeshiva като юноши,

поглеждат назад към опита от миналото си днес, водейки вече светски начин на живот? Целта на тази разработка е да проучи способността и възможностите за интеграция в израелското светско общество на ултраортодоксалните юноши, решили да обърнат гръб на предишния си живот. За да отговори на този изследователски въпрос, това изследване провежда задълбочени интервюта с 40 такива бивши юноши, за да бъдат разбрани техните собствени гледни точки и техните собствени възприятия относно целия този процес.

11. Приноси на разработката

Настоящото изследване се занимава с относително малко проучван феномен. Ето защо по-нататъшни изследвания са наложителни. Основен приносен извод от настоящото изследване е, че напусналите Yeshiva са обособена популация, толкова социално и субкултурно обособена, колкото самата популация на учениците от Yeshiva и ултраортодоксалното население като цяло. Следователно, едно бъдещо сравнително изследване може да проучи различни прояви на това явление, например съобразно различни училища и фракции на ултраортодоксалното общество. Подобно изследване може да поставя различни хипотези. Например как различното естество на религиозните училища влияе върху напускането им и дали различните религиозни училища се справят с напускането по различни начини. Също така не може да се изключи фактът, че тези различия отразяват различията между популациите на учениците по произход. Възможни са също по-нататъшни изследователски опити за сравнение на настоящия изследван феномен на отпадане от Yeshiva – с отпадането от други сектантски образователни системи, каквито са например тези на мюсюлманските общности в Европа.

Глава 1: Характеристики на образователната система и на израелското еврейско ултраортодоксално общество

1. Напускане на училище

Последните години показаха значително увеличение на процента на подрастващите в световен мащаб, които избират да напуснат официалните образователни системи. Изследванията разглеждат този феномен, обикновено разделен на две основни категории: „открито“ напускане и „скрито“ напускане на училище. Откритото напускане на училище се отнася до физическото откъсване на тийнейджърите от училищната система. В тази категория е възможно да бъдат включени три сегмента от населението: Първо, юношите, които след като решат да се откъснат от образователната система, не търсят алтернативно образование; Второ, юноши, които след кратко откъсване от своята училищна система се опитват да се (ре)интегрират отново в нея; И трето, подрастващи, които заради обстоятелства извън техния контрол, в крайна сметка остават извън образователната система (вж. Trommer, Bar Zohar and Kfir, 2008). Според Адлер, възможно е да се посочи и друга категоризация – според степента на участие на напускащите или склонните към напускане ученици в дейностите на образователната система: От една страна е възможно да се намерят ученици с високо ниво на участие, които редовно посещават уроци и други училищни дейности, но поради техните личностни черти, семейни особености или непосредствени влияния на околната среда, техните посещения в училище биха могли да станат нередовни; от друга страна е възможно да се намерят юноши, които са напълно откъснати от всяка учебна система. За Адлер тази категоризация е недихотомична, с различни „степени на напускане“ (Adler, 2008).

Младите хора, напуснали професионални училища, представляват социална група, изложена на постоянен риск от безработица, ниски доходи и лошо здравословно състояние. Актът на напускане на средно училище обикновено е придружен от други рискови поведения и ниско самочувствие. Дори когато напусналите си намерят работа,

обикновено това е работа с ниски доходи, за разлика от завършилите светско училище. Търсенето на квалифицирана работна ръка на пазара прави все по-трудно за тях да се присъединят към съвременния пазар на труда, тъй като обикновено те не притежават умения, които да им позволяват да отговорят на изискванията на съвременната икономика (вж. Carlson, Martinez, & Lasater, 2011; Theunissen, Verdonk, Feron, & Bosma, 2012). Освен това, напускането на училище е основният предизвикател на престъпност, безработица, насилие и други социално-икономически проблеми (вж. Stearns & Glennie, 2006).

Налице са два теоретични подхода, посредством които може да се обясни тази връзка. Първо, индивидуалният подход залага на характеристиките на индивида, обяснявайки причините за избора на подрастващите да напуснат училище. Този подход предполага, че процесът на вземане на решение за напускане на училище е повлиян до голяма степен от фактори, свързани с предучилищния период на ученика; това са фактори като ниска представа за себе си, проблеми със социалната интеграция и ненапълно оформена индивидуална идентичност (вж. Cohen, 2015). Въпросният подход допуска, че актът на напускане на училище изразява опитите на юношата за еманципация от семейството си, и същевременно стремежа му да разшири контактите си с външния свят, особено с връстниците си (вж. Ericson, 1987). Следователно подрастващите обикновено се оказват подложени на силен стрес в резултат на процеса на израстване и по своеобразен начин парадират с акта на напускане на училище като повече или по-малко несъзнавано средство за противопоставяне на собствения си личен дистрес (вж. Stearns and Glennie, 2006). Вторият вид подход е институционалният. Този подход набляга на различните социални контексти, засягащи живота на подрастващия, като семейство, училище и местна общност.

2. Израелската образователна система

Както бе отбелязано по-горе, има разлика между официално и скрито напускане. От 1994 г. израелското министерство на образованието измерва нивото на завършване на училище с помощта на категории. Доколкото е трудно да се измери реалното ниво на напускане на училище, единствените годишни данни по този въпрос се отнасят до официалното напускане на училище, предоставени от израелското Министерство на образованието и израелското Централно статистическо бюро (вж. Ben-Rabi, Baruch-Kovarki, Navot & Konstantinov, 2014). Според Централното статистическо бюро на Израел през учебната 2014 г. и преди началото на учебната 2015 г. около 24 000 ученици са напуснали израелската образователна система, от които 19 000 са се обучавали в 11 и 12 клас. Заслужава си да се отбележи обаче, че сред учениците от 1 до 6 клас броят на отпадналите момчета е малко по-нисък от броя на отпадналите момчета (съответно 2 221 спрямо 2 508). Много-по-значима разлика в показателите на напуснали момчета и момчета е установена сред учениците от 7 до 12 клас (съответно 13 737 спрямо 5 206) (вж. Израелско централно статистическо бюро, 2015). Струва да се отбележи също, че процентът на напусналите арабозични училища е бил за всички възрасти и класове по-висок, отколкото в училищата, говорещи иврит – например през 2013 г. и преди началото на 2014 г. разликата е била 4,1 % напуснали при училищата, говорещи арабски, в сравнение с едва 2,4 % за училищата, говорещи иврит. При все това, не е била отбелязана разлика при сравняване на тези две училищни системи по отношение на ученици от 1-ви до 6-ти клас (вж. Ben Rabi et al., 2014).

През годините различни национални образователни системи разработват и прилагат различни програми за справяне с феномена „напускане на училище“. Тези програми са предназначени за различни популации и попадат под две категории: Първо, безплатни програми – програми, които са предназначени за ученици със специални образователни, емоционални или социални нужди. Тези програми целят да попречат на рисковите ученици да напуснат училище, поощрявайки капацитета им за промяна чрез подобряване на способностите им да се справят с дискомфорта, несигурността на основата на собствената им мотивираност да поемат безопасно рискове и да се адаптират към нови ситуации; Второ, образователно-усъвършенстващи програми за всички ученици. Тези програми имат важно предимство, доколкото най-ефективният начин да се предпази конкретна група ученици от напускане на училище е подобряването на образованието на населението като цяло (вж. Cohen-Navot, Elenbogen-Frankowitz & Rheinfeld, 2001).

3. Израелското еврейско ултраортодоксално общество

Към ултраортодоксалното общество могат да бъдат отнесени онези представители на еврейското население в Израел и по света, които се считат за отдадени на еврейския закон, формиран от еврейската религиозна ортодоксия. Главна характеристика на това общество е, че то е изправено пред видими външни заплахи за оцеляването си и затова е в постоянна нужда от намиране на начини за справяне с подобни заплахи (вж. Stern, 2018). Ултраортодоксалното общество се характеризира с високо ниво на хетерогенност, до степен да не се приема от светското общество за монолитно. Исторически погледнато, ултраортодоксалното общество се разделя на четири основни фракции:

Първо, литовци, които са запазили традициите на полско-литовските еврейски общности от края на 19-и век и се развиват около видните религиозни лица на Полша и Литва. Литовците са удостоени с голяма известност в ултраортодоксалното общество поради своя елит от „велики мъже“, произхождащ от тези религиозни лица.

Второ, полски хасидити, запазващи традициите на полския хасидизъм. Една от изявените му групи е хасидизмът на Гора.

Трето, унгарци, най-вече забележителни със силно антиционистката си идеология.

Четвърто, предционистката ашкенази еврейска общност в Йерусалим, особено групата Сатмар (вж. Levi, 1989, Friedman, 1991, Kaplan & Stadler, 2009).

Може да се забележи как от 80-те години на миналия век, особено след възхода на политическата партия Шас на Мизрахи Ултраортодоксалния, ултраортодоксалното общество става още по-хетерогенно. Във всеки случай, трудно е това общество да бъде дефинирано, тъй като включва в себе си социални маргинални групи, формирани през последните две десетилетия в специфичния израелски контекст като национално-ортодоксални и бивши ортодоксални (вж. Barzilai, 2004).

Известни са три основни подхода за определяне на това общество. Първият подход го отличава на основата на неговата уникална идеология, представяйки си го като отделна единица от цялото, наречено израелско общество. Пред ултраортодоксалното общество са поставени три основни изисквания: Първо, да съобразяват живота си според Тората и нейните правила; Второ, да опазват еврейската традиция, формирана в Източна Европа през последните няколко века, позовавайки се на строги тълкувания на еврейския закон; И трето, ултраортодоксалното общество при определени случаи и в рамките на своите правила се съпротивлява на ционизма. Следователно членовете му не са склонни да признават Израел за законния „Der Judenstaat“ (Еврейската държава) (Friedman, 1991).

Вторият подход, формулиран от председателя на Върховния съд на Израел, определя ултраортодоксалното общество за различно единствено заради социалните му аспекти и начин на живот, без да изтъква на преден план идеологията.

И третият подход, представляващ комбинация от двата други подхода, предполага, че съществува разлика между ултраортодоксалното общество и други сегменти от израелското еврейско население, заради особености на идеологията и начина на живот (вж. Kaplan, 2003).

Заедно с това, ултраортодоксалното общество притежава няколко социологически и демографски характеристики, които го отличават от останалата част от израелското население: ултраортодоксалното общество се характеризира с по-голям брой членове на едно семейство от средното израелско еврейско семейство, по-ниски доходи, силно пренаселени жилища и голям неформален брой социални, образователни и културни институции (вж. Shalhov & The Jewish People Policy Institute, 2016). И още, ултраортодоксалната култура е своеобразно уникална, различавайки се от светската израелска култура по няколко показателя, каквито са специфичното облекло, типичната социална структура, отделната образователна система и култивирането на „идеален еврейски начин на живот“ (Kaplan, 2003). Въпреки реалните промени, настъпили в ултраортодоксалното общество през последните няколко години, то все още се характеризира с относително нисък процент на участие в израелския пазар на труда (вж. Левин, 2009), а резултатът е висок процент на бедност сред представителите на ултраортодоксалното общество (вж. Gotlieb & Frohman, 2011).

Също така, ултраортодоксалното общество се отличава с ясна географска изолация, която му позволява да поддържа своята сепарирана образователна система, както и няколко аспекта на своята културна, социална и политическа дейност независими и свободни от всяко външно влияние (вж. Bloch, Gabbay, Knowlton, & Fins, 2018). Подобен изолационизъм е често срещана гледка и в други еврейски ултраортодоксални общности на Запад (вж. Fenster, 2003).

От 80-те години на миналия век ултраортодоксалното общество претърпя няколко промени. Способността му да поддържа своята изолация и издръжливост повиши увереността му в себе си, а това увеличи неговото влияние върху цялото израелско общество. За да постигнат това, негови представители успяват да усъвършенстват контактите си с израелското общество чрез използване на медии, организации и съвременна реклама и маркетинг (вж. Kaplan and Stadler, 2009). Това може да бъде забелязано и в различните стратегии, които ултраортодоксалните използват за разширяване на масовия „маркетинг“ на еврейската религия. Различни ултраортодоксални групи участват в тези дейности по множество начини и степени на интензивност (вж. Bergman, Horenczyk и Abramovsky-Zitter, 2017).

Можем да видим как през годините ултраортодоксалното общество засилва контактите си с външния свят, тъкмо поради което традиционният му образ на затворено общество по негов собствен избор, се оказва силно неточен (Bilu and Goodman, 1997). Очевидно ултраортодоксалното общество поддържа доста практично отношение към светското общество (вж. Gabbay, McCarthy and Fins, 2017), и това се потвърждава от прилагането на модерно медицинско лечение спрямо ултраортодоксални представители (вж. Kaplan, 2003). В днешно време ултраортодоксалното общество е много по-отворено за външни влияния от всякога преди това. Това може да се забележи от участието на ултраортодоксалните политически партии в израелската мейнстрийм политика (вж. Ravitzki, 2009). Днес ултраортодоксалните представителства са ангажирани с ежедневните политически въпроси (вж. Nakak, 2005), а ултраортодоксалното общество показва засилено присъствие в съвременните медии (вж. Kaplan, 2001; Barzilai-Nahon and Barzilai, 2005).

Следва също да се отбележи, въпреки обичайните предразсъдъци на светското общество, че ултраортодоксалните жени са своеобразни пионери в прекрочването на неприкосновените граници между двете общества (вж. Atzmon, 1995; Friedman, 1999, 2001). Трансформациите на статуса на ултраортодоксалните жени трябва да бъдат разглеждани и в светлината на свързаното с пола разделение на труда. По време на експанзията на Yeshiva-училищата в Европа през 19-и век, ултраортодоксалните момичета не получават по-значими възможности за учене и образование в сравнение с момчетата. Но оформянето на тенденция за независимо образование, свързано с Agudat Israel, доведе до увеличаване на търсенето на учителки, които са завършили училищата Bnot Yaakov (вж. Zalcberg, 2015). В резултат на това има голямо търсене на ултраортодоксални учителки и много жени в ултраортодоксалното общество искат да станат учителки, тъй като желаят постоянен доход. Въпреки това, значима част от тези жени не могат да станат учителки, принуждавайки се да се задоволяват с второстепенни професии, някои от които включват контакти със светската култура (вж. Friedman, 2002). Тези промени принуждават ултраортодоксалните лидери да осъзнаят, че ултраортодоксалните мъже също трябва да придобиват своето професионално обучение. Така през 2000-те години се появили няколко институции, които да отговорят на това ново търсене. Независимо от настъпилите промени обаче, ултраортодоксалното общество продължава да вярва, че професията стои по-ниско от „Божие дело“, освещаващо всяко житейско посвещение на изучаването на Тора в Yeshiva (вж. Stadler, 2003).

Между 2008-2014 г. популацията на ултраортодоксалните студенти почти се е утроила, нараствайки от 1222 на 3222. През 2014 г. около 1600 ултраортодоксални жени и 450 мъже са придобили академична степен, в сравнение със само 650 жени и 200 мъже две години по-рано. И все пак, въпреки това значително увеличение, процентът на притежателите на висше образование сред ултраортодоксалното общество, особено при мъжете, е все още изключително нисък в сравнение с цялото израелско общество (вж. Haller, 2018). През 2014 г. само 5,2% от ултраортодоксалните мъже и около 8% от жените на възраст 25-35 години са придобили академична степен във ВУЗ, в сравнение с 28% от светските мъже и около 43% от светските жени, придобили академична степен през същата година.

Уникалната ултраортодоксална образователна система

Всеки дебат относно феномена „напускане на училище“ в еврейското ултраортодоксално общество би следвало да взема предвид също и уникалните черти на ултраортодоксалната училищна система. Ултраортодоксалното общество поддържа силно изолирана образователна система, със странно неповторим курс, насочен към формиране на общество от изучаващи Тора. Около 25% от всички еврейски израелски ученици по един или друг начин са възпитаници на ултраортодоксалната образователна система (вж. Израелското министерство на образованието, 2014 г.). Тази образователна система е предназначена да предава ортодоксалната еврейска идентичност и вяра от едно поколение на друго (вж. Anki, Bachar and Shalev, 2010). В образователната програма почти липсва професионално обучение, доколкото ултраортодоксалните лидери се опасяват, че контактът между ултраортодоксалното и светското общества ще произведе неблагоприятно външно влияние върху първото, особено по отношение на ултраортодоксалните подрастващи, за които не е желателно да се привързват към израелската светска идентичност. Поради това ултраортодоксалните лидери подчертават важността на затвореността и автономията на тяхната образователна система, както и на ултраортодоксалното общество като цяло. Затова и ултраортодоксалната общественост непрекъснато се бори, за да запази на всяка цена своята автономия. Този принцип предопределя начина, по който се управляват училищата, методите на преподаване и маргинализацията на нерелигиозните предмети в курса на обучение. И все пак някои ултраортодоксални наистина вярват, че

религиозните и нерелигиозните учебни предмети са съвместими, докато други са много по-загрижени за отдаване на приоритет на светските пред религиозните (вж. Horowitz, 2012).

Ультраортодоксалното общество поддържа свои собствени независими образователни институции. При ультраортодоксални условия почти всяко 3- или 4-годишно дете попада в предучилищно образование, където е запознавано с основите на "Талмуд Тора", или "Чедер", особено в най-радикалните общности (вж. Agar, 2013). След завършване на началния образователен етап, детето се изпраща на тригодишен обучителен курс в "Yeshiva Ktana", еквивалентни 9-ти и 10-ти клас в обикновено държавно училище. На този етап по-голямата част от учебната програма е посветена на изучаването на Талмуда. След завършване на "Yeshiva Ktana", ученикът влиза в "Yeshiva Gdola", еквивалент на средно училище, като подобни средни училища обикновено са със статут на интернати (вж. Chhaner, Malach and Chosen, 2018). След завършване на Yeshiva Gdola някои студенти влизат в Kollel или Yeshiva за женени мъже, докато други си търсят работа (вж. Shahar, 2000).

Yeshivot Ktanot се съотнася с различните фракции на ультраортодоксалното общество. Различават се отделни Yeshiva-училища за литовските, хасидските и сефардските евреи. Освен това, съществуват религиозни лица с по-нисък образователен рейтинг за склонните към напускане. Визираните категории отразяват както ученическата популация, така и естеството на институцията (вж. Brown, 2000). Съществува възможност за разделяне на всяка от тези категории на подкатегории – напр. литовските религиозни лица се различават по влияние и интелектуално ниво. Някои Yeshiva-училища са автономни, докато други всъщност са клонове на известния Yeshivot Gdolot или на асоциации. Религиозните лица с висок рейтинг внимателно подбират своите кандидати (вж. Horowitz, 2012).

Основната разлика между хасидския и литовския Yeshivot Ktanot се отнася до подкрепящата ги общност. Yeshiva-училищата са част от ультраортодоксалната социална тъкан и представляват стълб на общностната идентичност на индивида. Следователно всеки член на общността бива приеман автоматично. Заедно с това, само големи или средни хасидски групи могат да си позволят да подкрепят свой собствен Yeshivot Ktanot (вж. Edelsteina, Band-Wintersteinc & Bachner, 2017). Уникалната природа на хасидските религиозни лица се забелязва в неформалните аспекти на изява, в занятията по морал, при специалните празници на хасидската група, както и в стриктното спазване на хасидския начин на живот. В общия случай, хасидският Yeshivot Ktanot обикновено предлага висококачествени религиозни знания и изследвания, представлявайки сбор от обучаеми, произхождащи от малки общности, обединени от хасидска солидарност (вж. Neilman, 1992). Принципно хасидският Yeshivot Ktanot е в по-голяма степен в крак с проблемите на злободневието, в сравнение с литовския такъв. Съществуват също и периферни Yeshiva-училища на хасидското общество, налице са напр. отделни институции на хасидите от Бреслау, на бившите светски „отново родени“ ортодоксални и фокусирани върху кабала Yeshiva-училища, с относително по-нисък рейтинг на обучаващи институции (вж. Horowitz, 2012). Някои сефардски Yeshivot Ktanot с висок образователен рейтинг следват традиционната сефардска ортодоксия, докато други имитират литовските Yeshiva-училища. Типично сефардските йешиви следват примера на „Porat Yosef Yeshiva“ с неговите клонове или традициите на специфични ориенталски еврейски общности. Други сефардски Yeshiva-училища пък са повлияни от литовския пример до степен да изгубят своята сефардска идентичност, и ультраортодоксалните ашкенази са наясно с едно такова залитане (вж. Дорон, 2013).

През 2015 г. ультраортодоксалната образователна система се състои от 1323 училища и около 4000 детски градини, посещавани от над 380 000 подрастващи, включващи в

броя си около 280 000 ученици и приблизително 100 000 деца от детските градини (вж. Weissblei & Weininger, 2015). Посочените образователни институции, географски забелязано, са разпръснати. Около една трета от тях са разположени в модерни градски центрове, които не са преобладаващо ултраортодоксални. Друга една трета се намират в предимно ултраортодоксални градове, а останалите – в градове с голямо ултраортодоксално население, а именно Йерусалим и Бней Брак. От няколко десетилетия нараства дялът на ултраортодоксалните ученици спрямо всички израелски училищно обучаеми. Броят на ултраортодоксалните ученици в системата на началното образование се е увеличил от 80 000 през 2000 г. на около 146 000 през 2012 г. В процентно отношение, техният относителен брой е нараснал спрямо общия брой ученици в началното училище на Израел от 11 процента през 2000 г. на 15 процента през 2012 г. Главна причина за това увеличение е демографският естествен прираст на ултраортодоксалното население (вж. Horowitz, 2012; Weissblei, 2012, I).

Не ще и дума, че от 2012 г. насам процентът на ултраортодоксалните ученици в начално училище остава постоянен (вж. Weissblei & Weininger, 2015). Редно е обаче да се допусне, че числовите показатели на ултраортодоксалните ученици са донякъде съмнителни по няколко причини. Първо, времевите срокове, в които ултраортодоксалните момчета започват и завършват училище, не съвпадат с тези на останалото израелско население. Нещо повече, налице е „сива зона“ от няколко ултраортодоксални училища, които формално принадлежат на държавната религиозна образователна система. Отчитаме и ученици от автономната общност Eda Haredit, т.е. училища, които не са спонсорирани от държавата. Броят на учениците в тази общност не е известен, доколкото те също са записвани в обикновени ултраортодоксални училища. Съдейки по регистрациите, в училищата Eda Haredit се обучават 22 000 ученици, но е трудно да се прецени колко от тях са записани и в други училища. Някои автори оценяват степента на двойна регистрация на 60 до 70 процента от учениците (вж. Horowitz, 2012).

Съществуват няколко формални аспекта, отличаващи ултраортодоксалните от другите възможни училища. Правно погледнато, отличаваме три категории ултраортодоксални училища: На първо място, признати, но неофициални институции – тази категория включва детски градини и множество начални и средни училища за момчета, както и клонове на ултраортодоксални организации като Maayan ha-Hinukh ha-Torani и Merkaz ha-Hinukh ha-Atzmai. От 80-те години на миналия век редица нови институции от светски и национално-религиозен характер, попаднаха в тази категория (вж. Weissblei & Weininger, 2015); На второ място, свободни институции – учениците им са освободени от изучаване на предмети, които са задължителни за държавно признатите училища. През 2013 г. тази категория се състои от 302 институции, посещавани от 23 746 учащи. Повечето от тези институции са от типа на Талмуд Тора (мн.ч. Талмудей Тора) или ултраортодоксални начални училища за ученици от 1-и до 8-и клас (само момчета). Те са подчинени на автономни асоциации, свързани с основни ултраортодоксални образователни организации, като споменатите Maayan ha-Hinukh ha-Torani и Merkaz ha-Hinukh ha-Atzmai. Асоциациите упражняват контрол върху всички педагогически, административни и логистични аспекти на дейността на училищата, включително наемането на педагогически персонал (Weissblei, 2012; Weissblai & Weininger, 2015); И на трето място, т.нар. Нишови културни институции – такива институции функционират като институции за средно образование за момчета, съгласно Закона за Нишовите културни образователни институции, 2006 г. (вж. Weissblai & Weininger, 2015).

Най-важен въпрос в израелския обществен дебат относно ултраортодоксията и нейната образователна система е доколко тази система осигурява преподаване по фундаментални предмети, т.е. нерелигиозни предмети. Това е значим въпрос, тъй като той засяга способността за пълноценно включване на ултраортодоксалното население

към пазара на труда. Каталогът „Задължителни предмети“ указва всички предмети, които трябва да се учат във всеки клас от израелската училищна система, както и всички образователни умения и морални ценности, които израелските ученици трябва да придобият. Съгласно държавния закон за образованието от 1953 г., образователната система, предложена от политическата партия Agudat Israel, е „призната, неофициална училищна система, подsigуряваща преподаване на своите ученици на фундаментални учебни предмети“. През 1991 г. училищната система на политическа партия Шас придоби подобен статут. Поради недостатъчен мониторинг от израелското министерство на образованието, степента на преподаване на нерелигиозни предмети се оказва недостатъчна. Комитетът Доврат, а по-късно и Комитетът Трахтенберг, подчертават важността на преподаването на нерелигиозни предмети в ултраортодоксалните училищни системи. И все пак, ултраортодоксалното общество все още разглежда религиозното знание като ядро на образованието и следователно отхвърля изучаването на нерелигиозни предмети, които свързва със светските ценности (вж. Malach, Cohen & Seichermann, 2015).

Поради липсата на ефективна регулация и въпреки закона, нерелигиозните предмети са маргинализирани в рамките на ултраортодоксалната образователна система и качеството на обучение по тези предмети е неизвестно (вж. Weissblai, 2012 II, 2013). В резултат на това изучаването на нерелигиозни предмети в ултраортодоксалните училища е недостатъчно и ултраортодоксалната образователна система не може да балансира между подготвеността към изискванията на пазара на труда, от една страна, и запазването на еврейската ортодоксална идентичност, от друга. Все пак, не всички ултраортодоксални образователни институции са засегнати еднакво от тези проблеми (вж. Horowitz, 2012). През август 2012 г. Кнесетът прие изменение на Закона за задължителното образование. Съгласно тази поправка, преподаването на английски език не е предпоставка за отпускане на държавно финансиране на ултраортодоксални свободни институции. През 2000-те години няколко професионалисти в израелското министерство на образованието през призмата на неофициална политика започват мащабни проекти за сътрудничество с ултраортодоксални училища, (Hellinger, 2008). Тези проекти застъпват различни теми като насърчаване на слаби ученици, подобряване на учебните програми, професионално обучение, високотехнологично обучение, специално образование, работа с юноши в риск и такива с дислексия, извънкласни дейности на малки деца, други видове образование. Тези дейности са одобрени от видни равини и се извършват със сътрудничеството на ултраортодоксалните градски съвети, родителски групи и сдружения с нестопанска цел. Резултат на всичко това е формализирането на казуси като статута на Yeshivot Ktanot и критериите за съгласие с ултраортодоксални семинари. Израелското министерство на образованието започва да наема ултраортодоксални инспектори, които вярват в ортодоксалните образователни ценности и същевременно не виждат противоречие между ултраортодоксалните нужди на домакинството и общността, от една страна, и правителствената образователна политика, от друга (вж. Horowitz, 2012).

4. Напускане на училище при еврейската ултраортодоксална образователна система

Всички проучвания, занимаващи се с ученици, напускащи еврейската ултраортодоксална образователна система, представят две на пръв поглед противоречиви твърдения. Едното е, че този феномен е много по-разпространен в ултраортодоксалното, отколкото в светското общество. Другото е, че публикуваните данни относно феномена са очаквани (вж. Lahav, 2005; Spiegel, 2011). Според медиен доклад, през 2009 г., около 30 процента от ултраортодоксалните учащи тийнейджъри, чиито светски връстници посещават прогимназиални и гимназиални училища, са „скрити напускащи“, а ултраортодоксалните лидери признават, че това е сериозен проблем (вж. Kelly, 2014). Допълнителни данни относно еврейските деца, които не са регистрирани като ученици в израелското министерство на образованието, показват, че

повечето от тях живеят в ултраортодоксални общности, от което следва да предположим, че официално посещават ултраортодоксални образователни институции като Cheders (вж. Davidman & Greil, 2007). Централното статистическо бюро на Израел не разполага с точни данни за тези институции. Подобно предположение се подкрепя въз основа на относително ниската социално-икономическа категоризация на тези общности, типична за ултраортодоксалното население (вж. Централно статистическо бюро на Израел, 2008 г.). Проучване, проведено от Израелския национален съвет за детето, установи, че около 8000 ултраортодоксални деца са спрели да учат или посещават неodobрени институции (вж. Протоколи на Кнесет, 2014 г.). Според различни ултраортодоксални публикации (вж. Lahav, 2005), най-заstraшените и оставащи без надзор, са момчета.

Голямото значение, което ултраортодоксалното общество придава на темата за образованието, е основната причина, поради която в ултраортодоксалното общество „отпадането“ включва много повече символизъм в себе си от просто напускане или изключване от образователна институция. То има своите уникални аспекти, наред с универсалните, понеже това общество е религиозна, сплотена общност, а стандартите на образователните му институции са много по-строги. Очакванията от всеки ултраортодоксален ученик са да отговаря на всички тези стандарти, както и на всички социални норми. Що се отнася до момчетата, тези норми са част от поведението, което се очаква от тях и членовете на техните семейства (вж. Horowitz, 2012).

Повечето напускащи напускат образователната система на два етапа. Първият е по време на завършването на Талмуд Тора и предстоящото влизане в Yeshiva Ktana. Подобен преход провокира културен шок. Докато са били обучаеми по Талмуд Тора, учениците са „поемали с лъжица“ поднасяното религиозно съдържание. Попадайки в Yeshiva Ktana, от учениците се изисква вече да учат самостоятелно и да общуват с със съучениците си върху съдържанието на талмудически текстове. Не само се променя начинът на учене, но и атмосферата става много по-сериозна (вж. Seichermann, 2014). В течение на последната година от Талмуд Тора учителите, родителите и понякога самите момчета осъзнават, че бъдещото учене в Yeshiva ще бъде голямо предизвикателство. Това напруга предимно момчета, страдащи от проблеми със семейната идентичност, дислексия, трудности в отношенията между родители и деца и идеологически съмнения. Освен това, доколкото са налице множество Yeshivot Ktanot, момчетата погрешно вярват, че всеки завършил Талмуд Тора би могъл да намери такава Yeshiva, която лично да му подхожда. Някои училищни власти приемат момчета дори когато осъзнават, че ще бъде трудно да ги задържат в институцията. Поради това родителите и момчето вярват, че точно тази Yeshiva ще позволи на момчето да продължи с изучаването на нормативния курс по религиозно обучение. Подобни институции всъщност приемат слаби ученици. Неподготвено за трудности момче би могло да отпадне от Yeshiva Ktana през първата учебна година, понякога в рамките на първите няколко учебни седмици (вж. Horowitz, 2012).

Вторият етап на напускане на училище провокира дълбок емоционален процес у ученика на Yeshiva Ktana. Напускащите в този случай са онези ученици, които са оцелели през първата или дори втората година на обучение в Yeshiva Ktana училище от ниско или средно ниво, но са изтощени от строгите религиозни норми, включително от ангажимента за непрекъснато учене. При всички такива случаи за властите на Yeshiva е много трудно да се намесят своевременно (вж. Lipshits, 2010). Понякога те просто предпочитат да съдържат неприемливото поведение на момчето – както от загриженост за безопасността на момчето, така и от съображения за по-нататъшно финансиране. Обикновено те се опитват да задържат момчето, използвайки различни методи като специално обучение, разговор с надзорен орган или беседа с родителите. Ученик бива изключван от Yeshiva само ако поведението му заплашва съучениците или оспорва нормите и начина на обучение на съответната Yeshiva (вж. Horowitz, 2012).

И все пак, почти всякога е налице повече от една причина за напускане на Yeshiva Ktana или Талмуд Тора. Напусналите страдат от широк спектър от семейни дисфункции, израствайки в среда на домашно насилие и оказвайки се в периферни групи без подкрепа от общността, с ниски доходи и липса на родителски умения. В много случаи, когато напускането на училище е довело до престъпни наклонности, напускащият попада в полезрението на социалните служби (вж. Hess, 2018). В редица случаи напускащите не се противопоставят на своите „слаби“ родители, а по-скоро напускат семейство, което не е успяло да постигне солидна позиция в нормативната ултраортодоксална общност (вж. Horowitz, 2012). Други напуснали, най-често след постъпване в Yeshiva Ktana, по типичен начин страдат от нарушения в ученето, които не са били диагностицирани до тази възраст поради липса на диагностични системи в ултраортодоксалната училищна система, а също и заради взискателната и униформена система на обучение в по-късните училищни години на Талмуд Тора. В последните години все повече нарушения в ученето при ултраортодоксалните ученици биват редовно диагностицирани, но някои диагнози са с ниско качество и не могат да предложат правилно решение. Някои изследователи и педагози твърдят, че ултраортодоксалните родители са склонни да си обясняват затрудненията при децата им с дислексия. По този начин те търсят оправдание за невзискателността си спрямо поведението на своите деца. Като резултат нараства броят на неправилно поставяни диагнози относно наличие на дислексия (вж. Horowitz, 2012). Много напускания са следствие на изживявани социални проблеми и ниска мотивация. Комбинацията между единните образователни стандарти и различията в личностите на учениците също създава затруднения. Дефицитът на нерелигиозни учебни дисциплини, липсата на адекватна педагогическа подготовка на учителите и дългите учебни дни – всичко това подклажда съпротивите на ученика да остане и по-нататък в такава институция. Освен това, т.нар. „свободно училище“ не притежава ефективен консултативен персонал. Напусналите от по-горните класове са повлияни на свой ред и от светския тип консумеризъм и забавления. Поради това порасналите ултраортодоксални напускащи имат нужда от намиране на работа, за да постигнат финансова независимост. Първоначално напусналите ултра-ортодоксални тийнейджъри се интегрират в група от връстници. По-късно обаче всеки напуснал сам се опитва да си намери работа и когато може да се отдаде на романтична връзка (вж. Horowitz, 2012).

Главният проблем пред ултраортодоксалните семейства, чиито деца не успяват да се впишат в ултраортодоксалната училищна система, е, че, за разлика от светското общество, ултраортодоксалното общество предлага много малко алтернативни образователни системи, както професионални, така и непрофесионални. Освен това, ултраортодоксалното общество разглежда напусналите като гориди, които трябва да бъдат отстранени от здравите гроздове. Подобна нагласа принуждава децата и юношите да напуснат не само своята Yeshiva, но и своето семейство и общност. И все пак, едно внезапно и окончателно прекриване на границата към светското общество от страна на ултраортодоксалните тийнейджъри в риск е невъзможно. Въпреки изживяваните затруднения, те все още се възприемат за ултраортодоксални и не се откъсват напълно от общността си. Посочената нагласа от страна на ултраортодоксалното общество утвърждава маргиналния им социален статус, както в тяхната общност, така и в израелското общество като цяло (вж. Nakak, 2005b). Някои автори твърдят, че за разлика от миналото, когато такива юноши са били прикривани, понастоящем ултраортодоксалните лидери са по-склонни да ги разобличават за назидание на останалите (вж. Grupper & Romi, 2014).

Значим изследователски въпрос, отнасящ се до напускането на Yeshiva, е дали то е повлияно от отношението на напускащия към вярата (вж. Finkelman, 2014). Криза на вярата ли довежда до напускането на Yeshiva? Ултраортодоксалните проповедници обикновено отричат наличието на такава причинно-следствена връзка. И все пак напусналите ултраортодоксалното общество са склонни да обясняват решението си с

криза на вярата. Отслабването на религиозната преданост може да се изрази по отношение на редовността на молитвите, зачитането на съботата, а в по-ранна възраст, посредством пренебрегване на правилата за носене на религиозно облекло. Horowitz (2012) предлага недихотомично възприемане на „спазването на канона“ и забелязва връзка между житейските обстоятелства, представата за себе си, отношенията родители-деца, от една страна, и религиозното причастие, от друга страна. Няма как промяната в поведението да не е повлияна и от промяна в предразположението към вярата. Horowitz твърди, че „умората от зачитане“ има различни прояви в различните сегменти на ултраортодоксалното общество. В консервативните семейства, ако родителите изискват строго религиозно подчинение, децата, парадоксално, ще му се противопоставят. Както съобщават някои напуснали, отслабването на тяхното религиозното спазване в крайна сметка поражда скептицизъм по отношение на религиозния клир и в крайна сметка към самата религия (вж. Horowitz, 2012). Nakak (2009, III: 9) обяснява отпадането от религиозните лица с това, което той нарича „дисциплиниране на материалния живот“. Ултраортодоксалното общество се стреми към дисциплиниране на всички физически аспекти на учениците на Yeshiva, за да подпомогне изпълнението на целите и задачите си. Ултраортодоксалната идеология приема млад човек на възраст над 13 години за напълно способен да се справя със своите „зли страсти“, обсебвали го в по-ранна възраст. От него се очаква да живее под мотото „истинският герой е този, който преодолява страстта си“. За да постигне този идеал, той трябва да се дистанцира от материалистичния живот. В днешно време обаче Yeshiva-лицеите трудно биха могли да бъдат бариера между ултраортодоксалните юноши и „улиците“. Освен това, след като обучението в Yeshiva се превърна в норма на ултраортодоксалното общество, тези лица вече не са така селективни откъм ценности както в миналото, и пълната отдаденост и жертвоготовност няма как да си останат критерий за приемане. Ултраортодоксалните млади хора посочват, че е трудно да съдържат физиологичните си страсти, както и да се радват на еднообразните учебни дни. Това са част от причините за напускането им на Yeshiva и присъединяването им към армията (вж. Nakak, 2003) или излизането им на пазара на труда (вж. Nakak, 2005, D).

Появили се наскоро поредица изследвания проучват мнения на напуснали Yeshiva-лицеите относно процеса на напускането им. Те дават своите приноси към разбирането на връзката между напускането на Yeshiva и кризата на вярата в ултраортодоксалното общество. Efrati-Munitz (2003) установява, че процесите на напускане на ортодоксалността и напускането на Yeshiva никога не предполагат дихотомични състояния. С други думи, напускането на Yeshiva никога не е идентично с напускането на религията, и онези подрастващи, които са напуснали Yeshiva, не всякога се противопоставят на религиозните ценности. За тях съществува златна среда между напускането на Yeshiva и пълното напускане на религията. Посочената авторка твърди, че тийнейджърите, напуснали своята Yeshiva, са просто юноши, които все още формират своята индивидуална идентичност. Друг извод от това изследване, свързан с първия, е, че маргиналността на напусналите Yeshiva е различна от маргиналността на светските напускащи ученици. Маргиналността на напусналите Yeshiva ги подтиква към ежедневна борба за формиране на собствена религиозна идентичност и търсене на алтернативна принадлежност. И все пак, тази маргиналност не е непременно нещо престъпно. Факт е, че напусналите религиозните лица споделят някои прилики със светските маргинални младежи, като например проблемна семейна среда, липса на подкрепа и трудности при обучението. Голямо предизвикателство пред опитите им да формират своята нова религиозна и социална идентичност е, че те не желаят да се откъснат напълно от ултраортодоксията (вж. Efrati-Munitz, 2003).

Същата авторка (2003) установява, че популацията от млади хора, напуснали своята Yeshiva и понастоящем живеещи в светско общество, не е монолитна, за разлика от техния стереотип „шабаб“, общ за израелското общество. Анализирайки техните

истории, тя открива четири категории в това население: Първата категория – бунтовници в границите – това са подрастващи, които се противопоставят на правилата на ултраортодоксалното общество и въпреки това се опитват да останат в неговите граници. Въпреки принудата на житейските обстоятелства да напуснат Yeshiva, те намират начини да останат в ултраортодоксалното общество, без да бъдат отлъчени от религиозната общност. Например, те продължават да носят ултраортодоксални дрехи по обичая, и все пак при определени случаи си позволяват да се обличат и с модерните дрехи на секуларното общество; Втората категория – индивидуалисти – тези млади хора, за разлика от членовете на своята бивша ортодоксална група, се приемат за членове и на двете общества, опитвайки се да формират свой собствен мироглед. Те подчертават своя уникален подход чрез комбиниране на светски и ортодоксален имидж. Те изпитват задоволство от опита си да формират собствената си идентичност чрез самоусъвършенстване; Третата категория – скитници – са такива маргинали, които, за разлика от индивидуалистите, демонстрират неспособност да контролират живота си след напускането на Yeshiva. Погледът им върху живота излъчва песимизъм, което издава неясна перспектива за бъдещето им. Те споделят, че се чувстват разочаровани, самотни и откъснати както от светските, така и от ултраортодоксалните общества. Всъщност те са лишени от ясна визия за бъдещето си (вж. Valins, 2003); И четвъртата категория – т.нар. Line Crossers (пресичащи границата) – само един на 10 интервюирани попада в нея, докато всички останали категории се състоят от по 3 или 4 души. За разлика от всички други категории интервюирани, тази маркира радикална раздяла с религията, достигаща до степен на неверие в Бог.

5. Управленски реакции на еврейското ултраортодоксално общество спрямо напускащи

В миналото ултраортодоксалното общество предпочиташе да игнорира отпадането, считайки го само за маргинален израз на „преминаване в зоната на здрача“. При все това, през последните няколко години ултраортодоксалните лидери се заинтересуваха от този феномен и това ускори създаването на алтернативни образователни младежки институции. Само допреди няколко години иначе взискателната ултраортодоксална образователна система не притежаваше свой персонал за обработка на критични ситуации и диагностика (вж. Tannenbaum, 2011), а това само увеличаваше затрудненията ѝ за справяне с потенциални напускащи. За съжаление, ограниченото настоящо нарастване на капацитета за диагностика и подобряване на образователната система не отговаря на високия процент отпадащи момчета. Въпреки че системата прибягва до услугите на училищни съветници, откриването на потенциално напускащи е все още частично затруднено по няколко причини. Твърди се, че често потенциалните напускащи биват откривани и подлагани на педагогическо въздействие твърде късно, тъй като държавата продължава да финансира повтарящите ученици в ултраортодоксалните училища. Заедно с това и самите родители на напусналите деца твърде късно забелязват развитието на процесите на отпадане у тях (вж. Horowitz, 2012).

Spiegel (...) открива няколко инструмента, посредством които религиозните училища и ултраортодоксалното общество се опитват да задържат „заблудени“ момчета в образователната система: Първо, индивидуални решения – заблудените момчета са призвани да се впишат в семейството и общността си. Понякога приятели и роднини помагат за оставане на момчето в училище и засилват социалното наблюдение; Второ, образователни институции – в няколко ултраортодоксални детски градини и начални Талмуд-Тора са назначени наставници (обикновено ученици от Yeshiva и Kollel), коригиращи възпитатели и от време на време съветници, които предлагат професионална помощ на деца в затруднено положение (вж. Lightman & Shor, 2002); Трето, специализирани институции – предимно такива като Талмуд Тора или Yeshivot Ktanot, предназначени за ученици с емоционални проблеми и затруднения с общуването. В тези институции религиозните предмети обикновено са минимализирани, понеже основната им цел е да облекчават обучението и да държат

учениците далеч от улицата; Четвърто, неформални образователни програми – след 2000-а година израелското Министерство на образованието предлага специални услуги в ултраортодоксалните общности, особено в новосъздадените градове; Пето, Yeshiva-училища за младежи в риск – такива са институции тип интернат за ултраортодоксални „необвързани“ подрастващи на възраст от 14 до 21 години, с различни проблеми. Пансионът към тези институции, управляван от сдружение с нестопанска цел, предлага на учениците професионална помощ под формата на диагностика, терапии и компетентната помощ на социални работници и инструктори (вж. Baum, 2007); Шесто, лицеи за напускащи – макар и странно, съществуват няколко десетки такива институции, които се посещават от около 10 процента от общия брой ученици на Yeshivot Ktanot. Някои от тях се финансират от израелското Министерство на образованието. Обучението в такива институции не се провежда във формални класове и предлага предимно индивидуална рехабилитация и психотерапия, както и неформално образование; Седмо, извънредни лицеи – този тип лицеи предлагат много ниско ниво на религиозни учебни занимания. В определени случаи те подпомагат определени решения на напускащите и представляват държавно регулирани и финансирани институции, подвеждащо приемащи ученици под категорията „специално образование“, въпреки неодобрението на израелското Министерство на образованието. На обучаемите се предлагат някои развлекателни дейности и неформални обучения под формата на пътувания и други форми, освен учене; Осмо, Yeshiva-лицеи за по-големи ученици – понякога напускащите в почти младежка възраст се изпращат в тъкмо такива „лицеи за напускащи“; Девето, класове по технологично образование – тези курсове се водят от ултраортодоксални организации, които си сътрудничат с мрежи на професионалните училища като AMAL. Те предлагат религиозни занимания, общо образование и технологично обучение (вж. Horowitz, 2012); Десето, технологични образователни центрове Etgar – това е името на предшествениците на технологичните класове, провеждали в различни институции като младежкото селище Ситрин и някои религиозни лицеи в южен Израел (вж. Deutsch, 2009); И Единадесето, институции за насърчаване на подрастващи – тези институции използват различни средства, опитвайки се да сътрудничат на учащите се при различни етапи на отпадане и рискови ситуации. Те са подчинени на отделите за образование към местните власти, в райони с големи ултраортодоксални общности. Те предлагат на напускащите тийнейджъри терапевтични сесии или надзор на пробационен служител.

6. Подрастващи

Юношеството е важен етап от развитието на човешкия живот, през който човек преминава от детството към зряла възраст. Състои се от три етапа: ранно юношество (9 до 12 г.), средно юношество (между 12 и 15 г.) и късно юношество (15 – 18 г.) (вж. Schechtmann & Bosharian, 2015). То е белязано от различни особени процеси на развитие. Тези процеси са: физиологични, като напр. промени в структурата на мозъка, правещи дейността му по-бърза и по-ефективна); когнитивни (по-високо ниво на абстрактно мислене, саморефлексия, подредено мислене и логическа дедукция – напр. хипотетично мислене и по-сложна и ефективна обработка на информация) и социални. Започват физически промени, появяват се и първи признаци на сексуална зрялост, засягащи психичните и социалните аспекти на живота на подрастващия (вж. Tiano, 2010). Формирането на собствена идентичност е основен проблем за един юноша. Според Ериксън (1987) това е период, през който хората преживяват криза на идентичността. Той описва кризата като необходима повратна точка в човешкия живот, съобразно която едно развитие поема или положителна, или отрицателна посока. Типичната криза на идентичността в юношеството е предизвикана от формирането на идентичност и обръкването на ролите. Индикатор за успешно преодоляване на тази криза би било придобиването на чувство за вътрешна последователност и хармония у подрастващия. Това би се отразило на възприемането на юношата от обществото и хармонизирането на индивидуалното и социалното възприятие (вж. Gonen, 2001). Изследователи, изучаващи юношеството, напр. Ериксън (1987), твърдят, че стабилното

постигане на идентичност е от съществено значение за адаптацията на юношата или девойката към обществото съобразно житейската им перспектива. Колкото повече един подрастващ се чувства уникален в сравнение с другите, толкова по-добре би се адаптирал в социума (вж. Gilat, 2007).

Редица изследвания от 1980-те г.г. и нататък откриват четири различни статуса на идентичност по време на юношеството: Първо, **оптимална идентичност**: Тя е типична за подрастващи, които преследват няколко свързани с личността им образователни или ценностни опции относно своите цели в живота. След период на активно експериментиране, те успяват да формират ясна идентичност; Второ, **възбрана** – този статус на идентичност е типичен за подрастващи, които не са изпитвали никакви необичайни кризи или колебания преди началото на формиране на своята идентичност. Такива подрастващи вървят безпрекословно по стъпките на родителите си; Трето, **идентичностен мораториум** – подрастващите от тази категория все още проучват своята идентичност, било то в кариерни или ценностни перспективи. Отношенията им с техните родители са амбивалентни; И четвърто, **идентичностна дифузия** – подрастващите от тази категория трудно формират своята идентичност.

Друг важен атрибут на юношеството е ориентацията на подрастващия към група връстници, изискваща социална адаптация и пригодност от негова страна (вж. Kalagy, Braun-Lewenson & Abu-Kaf, 2017). Това се дължи на развитието на незаменим елемент на идентичността, а именно сексуалната идентичност. В примитивните общества преминаването от детство към зряла възраст е белязано от религиозни или етнически обреди, предназначени да подпомогнат това преминаване. При подобни обреди от младите мъже се е изисквала демонстрация на сила и смелост. В някои общества даже момичетата биват обрязвани като знак за началото на полова зрялост на момичето. В съвременните общества юношеството е белязано от психосоциален мораториум, отразяващ очакванията на обществото към подрастващия. Предназначението му е да бъдат отложени процесите на намиране на половинка и създаване на семейство, за да се позволи на подрастващия да проучи проблемите на интимността без прекомерен самоконтрол. Такъв вид себеконтрол се отразява на интегрирането на всички квазиидентичности от детството (вж. Gleibman, 2017). При тази фаза съществува заплаха от липса на посочената интеграция, т.е. подрастващият изпитва съмнения спрямо собствената си идентичност (вж. Tiano, 2010).

Отношенията между подрастващите и техните родители обаче са сложни. Понякога подрастващите искат родителите им да бъдат авторитетни, дори когато двете страни взаимно си противоречат. Например, твърдо установено е, че подрастващите на 17 и 18 години очакват родителите им да бъдат авторитетни. При все това те изискват от родителите си зачитане на тяхната лична поверителност и автономия. Въз основа на тази констатация някои изследователи твърдят, че подрастващите имат различни привидно противоречиви потребности. Тези потребности объркват родителите им и дори ги карат погрешно да приемат, че децата им не желаят тяхното внимание в този период от живота. Този аргумент се подкрепя от изследвания, които доказват, че въпреки наличието на конфликти между подрастващите и техните родители, все пак решаващото мнозинство от двете страни преживява този период без патологични сътресения. Някои автори даже твърдят, че общата оценка за патологията на един или друг подрастващ би могла да се дължи на увлеченията на терапевтите (вж. Solberg, 2008).

Проучвания, изследващи юноши в основните училища (вж. Mayseless, 2001) и гимназиите (вж. Mayseless & Scharf, 2001), описват ниско ниво на родителски поведенчески контрол и малки разлики в авторитета между родители и юноши. Същите Mayseless & Scharf (2009) изследват ефектите на различни типове отношения между родители и тийнейджъри от Израел спрямо представянето на тийнейджърите в

прогимназиалните и гимназиалните училища, особено що се отнася до образователната, емоционалната, поведенческата и социалната им адаптация в училище. Те установяват, че само 33% от подрастващите съобщават за авторитетен модел на отношения, изразен в топъл и умерено ограничаващ родителски стил. За сравнение, 22% от тийнейджърите съобщават за прекомерна намеса на родителите, наред с несправедливо наказание и конфликти с тях. Около 30% от тийнейджърите съобщават за „снизходителен“ стил на родителско поведение, изразяващ се в топли отношения с родителя, наред с липсата на очаквания от страна на родителите за зряло поведение и спазване на правилата и конвенциите (вж. Perry-Hazan, 2015). Заслужава си да се отбележи обаче, че малка част от анкетираните подрастващи, около 15 %, описват пренебрегване и насилие в отношенията с родителите си, при които родителят не проявява привързаност към детето, а се отнася с него властно и злоупотребяващо, включително чрез сурови наказания, психологически манипулации и провокирани конфликти. Тези изследвания, проведени върху две различни популации, предполагат, че установените модели на отношения между родители и деца са типични за по-голямата част от израелското население, а не само за определен сегмент от населението.

Юноши в риск

Темата за подрастващите в риск е от решаващо значение за разбирането на феномена „отпадане от училище“ в ултраортодоксалното общество и извън него. Няколко наскоро публикувани изследвания разглеждат напусналите училище като „рискова група“ (вж. напр. Lahav, 2005). „Риск“ в изследователската литература означава вероятност, макар и не убеденост, тийнейджърът да демонстрира поведенчески проблеми в бъдеще. Целта на оценката на риска е да се предскажат събития в живота на тийнейджърите, които помагат за разграничаването между „младежи с висок риск“ и „младежи с нисък риск“, за да бъдат коригирани смущенията (вж. Resnick & Burt, 1996). Различните изследователи и създатели на образователни политики, в зависимост от избрания обяснителен подход, имат различни критерии за „деца и младежи в риск“. Такива критерии са: слаб успех, напускане на училище, антисоциално поведение, престъпност и злоупотреба с наркотици. Рисковата популация понякога е характеризирана в изследователската литература със следните изрази: деца в неравностойно положение, деца от улицата, необвързани юноши и напускащи училище (вж. Levine, 2014). В Израел дълго време са били наричани „маргинализирани подрастващи“, „пренебрегвани подрастващи“ или „подрастващи без надзор“. През последните няколко години всички подобни препратки бяха заменени с наложилия се в масова употреба израз „деца и младежи в риск“. Този термин се отнася и за юноши, имащи проблеми със социалната интеграция (вж. Grupper, Salkowski & Romi, 2014).

Дефиницията на Министерството на здравеопазването и социалните грижи на САЩ за подрастващи в риск съдържа четири елемента: Предизвикатели на риск – обкръжението на подрастващия, причиняващо негативни ефекти върху неговото развитие; Рискови маркери – типове поведение на подрастващите, които в комбинация с предшестващи рискове, увеличават вероятността от уязвимост и нежелано поведение. Главни рискови маркери са слабият успех и намаленото поведение в училище, включително напускането на училище (както открито, така и прикрито) и участието в престъпни деяния; Рисково поведение – често отсъствие от учебни занятия, чести бягства от дома, ранно започване на сексуален живот, употреба на цигари, алкохол или наркотици в ранна възраст и присъединяване към престъпни групировки; Рискови резултати – провал в училище, последван от неуспешен преход към зряла възраст, което довежда до трудности в работата и неспособност за значими приноси към обществото (вж. Grupper et al., 2014, стр. 24).

Resnick and Burt (1996) предлагат концептуален модел на риска, състоящ се от четири основни елемента: Първо, рискови предизвикатели – фактори откъм семейството и общността, които увеличават уязвимостта на подрастващия към проблеми в училище, семейство или общност. Литературата по въпроса последователно извежда три основни предизвикателя, а именно бедността, криминалната социална среда и дисфункционалното семейство; Второ, маркери на риска – те са своеобразни индикатори за бъдещи проблеми. Според представения модел и някои други емпирични изследвания, съществува здрава и последователна връзка между предизвикателите и маркерите на риска в семейството и обществото. Основните рискови маркери сред подрастващите са слабите резултати в училище, включително напускането на училище и принудително преместване на тийнейджъри в различни институции извън дома, дължащи се на дисфункционалности в семейната среда (вж. Lebowitz & Bonolis, 2017); Трето, проблемно поведение – отнася се до типове поведение, които са пряко или косвено потенциално вредни за подрастващите. Емпиричните изследвания показват, че главните рискови типове поведение са честото отсъствие на училище, чести бягства от дома, ранно сексуално общуване, употреба на упойващи вещества в ранна възраст и присъединяване към престъпни банди; и четвърто, рискови резултати – това са крайните резултати от всичките три посочени елемента. Основните от тях (с риск да се повторим) са ранна бременност, родителски ангажименти в незряла възраст, бездомност и бягане от дома, въвличане в проституция, включително сексуална експлоатация и прихващане на полово предавани болести, злоупотреба с наркотици и алкохол, участие в престъпни дейности, напускане на училище и откъсване от образователните и социални системи на общността.

Израелското Министерство на образованието задейства няколко програми, предназначени да предпазят децата и юношите в риск от напускане на училище. Отделът за насърчаване на младежта към това министерство служи като предпазна мрежа за тийнейджъри, които правят опити да функционират и да се адаптират към образователната система. Целевата аудитория на този отдел се състои от две основни популации: подрастващи в състояние на открито отпадане от образователната система и такива в състояние на скрито напускане на училище. През 2012 г. различните секции към въпросния отдел са помагали на около 17 500 тийнейджъри. Около 6000 от тях са били „скрити напускащи“, а около 11 500 са се оказали „формално“ напускащи“ (Lahav, 2005). През 2014 г. различните секции, третиращи подрастващи в риск, се оказват подчинени на различни отдели на израелското Министерство на образованието (например социални и благоустройствени услуги; образователен отдел I, служба за психологическо консултиране и департамент за насърчаване на младежта). Заедно с това те целенасочено помагат на подрастващи от различни възрасти, отчитайки: 1) Целеви групи (обща популация; деца и младежи, изложени на риск от скрито или открито напускане на училище; деца и младежи в риск; деца с нисък социално-икономически статус; ученици с поведенчески разстройства; младежи имигранти в риск, особено деца на етиопски имигранти), 2) Област на въздействие (благополучие и емоционална или социална и ценностна рехабилитация) и 3) Вид на образователната система (държавна, религиозна, общинска; разположена в селски райони, ултраортодоксална) (вж. Weininger, 2014)

От 2008 г. Израел провежда национална програма за деца и младежи в риск, предназначена да намали степента на риск сред тези популации. Програмата се управлява от няколко правителствени министерства (Министерствата на образованието, здравеопазването, интеграцията на имигрантите и домашната сигурност) и е фокусирана върху малките деца. През 2015 г. тя работеше в рамките на 180 общности. През 2014 г. помощ се оказва на около 47 000 юноши и деца, около половината от които са малки деца. Програмата фактически изпълнява препоръките на комисията Шмид от 2006 г., която проучва състоянието на децата и младежите в състояние на дистрес. По такъв начин в програмата е застъпена многостранна дефиниция за тази

популация. Въпреки че комисията предлага национален план за действие, местните власти са задължени да преразпределят средства в отговор на конкретни проблеми съобразно действащата програма. За тази цел към всяко отделно звено на местното (само)управление са конституирани междуорганизационни комисии, работещи с всички възрастови групи (вж. Talal, 2015). Между 2009 и 2011 г. местните власти на общностите, изпълняващи програмата, са открили около 156 хиляди деца и младежи в риск, тоест около 16 процента от всички деца и младежи в тези общности (вж. Greenberg, Witztum, 2013). През този период се демонстрира висок процент на рискови ситуации и несъответствия при децата (като част от проблема) по отношение на принадлежност към семейството, защита от близките и проблеми от екстремния рисков спектър, каквито са малтретиране, грубо физическо насилие, раздвоено внимание и различни други форми на нерегламентирано рисково детско поведение (вж. Sabo-Lal & Tzedaka, 2015).

Юноши в риск при условията на ултраортодоксалното общество

Феноменът „юноши в риск“ е сравнително нов за еврейското ултраортодоксално общество. Lahav (2005) описва три подгрупи от еврейски ултраортодоксални юноши в риск, които се различават по равнища на прекосяването им към светското общество: Първата подгрупа включва тийнейджъри, които не се подчиняват на еврейските религиозни закони, но все пак приемат, че принадлежат към еврейската ултраортодоксална или ортодоксална общности; Втората, това са тийнейджъри, които отхвърлят ултраортодоксалните социални норми и са почти готови да се присъединят към светското общество. На тях им е трудно да живеят подобен „двоен живот“ и в крайна сметка им предстои да „прекратят границата“; и третата подгрупа се отнася до тийнейджъри, които са се откъснали напълно от ултраортодоксалното общество.

Kelly (2015) изследва 45 млади хора в риск и състояние на дистрес, принадлежащи към ултраортодоксалното общество, от които 27 са юноши. Те разкриват, че всички до един споделят преживяванията на откъсване-привързаност. Резултатът от това проучване показва, че преживяването на откъсване съдържа негативни емоции като усет за виктимизация, нараняване и отхвърляне, докато преживяването на привързаността се отнася до положителни чувства като приемане, любов и близост. Парадоксално е, че изпитваните от тях емоции се комбинират. Подобни преживявания са характерни за различни области от живота на тийнейджъра: семейство, общност, образователна институция и пол. Наблюдаваното може да се определи като кулминацията на трифазен процес: Първият стадий представлява „фазата на създаване на проблем“; в този смисъл, визираните проблеми имат три основни причини: личен произход, семейно минало и образователни затруднения; Втората фаза е стадият „отчуждение“: Започва със симптоми на дистрес, характеризиращи се с депресия и поведенчески разстройства и се развива в „латентно отчуждение“, включващо „скрито напускане“ на ултраортодоксалната образователна система и културно отчуждение, изразено в нарушаване на ултраортодоксалните социални конвенции и предумишлени контакти с членове на противоположния пол); И третият стадий е фазата на „скептична привързаност“ – фазата започва с намирането на модел за подражание, който позволява на юношите да се присъединят към някаква образователна институция. При тази фаза тийнейджърите са в процес на преучредяване на своите обща и религиозна идентичност. Друга констатация на това изследване, е, че тийнейджърите, напуснали Yeshiva и достигнали до рискова и бедствена ситуация, страдат от отрицателна социална оценка (вж. Накак, 2016). Този факт се обяснява с конформистката природа на ултраортодоксалното общество, което награждава подрастващите, които следват правилната линия, или наказва онези, които са се заблудили. Тийнейджъри, напуснали Yeshiva, съобщават за социално незачитане и атаки срещу тях и техните роднини. По тази причина Комитетът на Шмид препоръчва да се обърне внимание на нуждите на подрастващите, изложени на риск откъм ултраортодоксалното общество и да бъде

подготвен персонал от тази общност, който би могъл компетентно да им помага (вж. Израелски правителствени публикации, 2006). Подобно признание е част от опитите на израелските изследователи и политици през последните две десетилетия да проектират културно-чувствителни намеси спрямо ултра-ортодоксални представители със специални нужди, например в областта на психичното здраве (вж. Arieli, 1999; Bilu & Witztum, 1999; Greenberg, Kalian & Witztum, 2010).

Проучване сред 1800 ултраортодоксални подрастващи, пребиваващи в своите типични институции, установи, че семейната атмосфера и степента на привързаност на юношата към семейството могат да подскажат какви са шансовете на тийнейджъра да попадне в рискови и дистресивни ситуации. Установява е, че в повечето семейства на ултраортодоксални подрастващи в състояние на дистрес бащата е бил обучаем в Kollel (чийто единствен доход са държавни субсидии за студенти от Yeshiva), а майката е домакиня. Това означава, че семейството е с нисък социално-икономически статус. Според профилите на определени тийнейджъри, отразени в регистрите на социалните служби, ниската им образователна способност е свързана с несполучлива интеграция в една или друга образователна институция (вж. Peles, Rudolf, Weingarten & Bentwich, 2018). Освен това, при изследвания сегмент от населението учениците със среден или нисък образователен капацитет са диагностицирани като случаи на ADHD или дислексия, или като хора с остри персонални проблеми, поради което и периодично биват изгонвани от образователните институции (вж. Stadler, 2009). Това им създава усещането, че едва ли не са лишени от равни възможности да реализират потенциала си. Неспособността на тийнейджъра да издържи институционалните дисциплинарни изисквания на Yeshiva-училището, както и социалният натиск (в допълнение към семейната атмосфера в такива случаи), пречат на неговата интеграция в нормативното ултраортодоксално общество (вж. Yogev, 2012).

7. Изводи

Напускането на училище, както „официално“, така и „скрито“, не е характерно само за еврейското ултраортодоксално общество в Израел, но в ултраортодоксални условия то проявява няколко уникални и взаимосвързани свойства: Първо, потенциалните лични и социални последици от напускането на училище са по-остри, отколкото в други общества; Второ, ултраортодоксалното общество, идеализиращо изучаващите Тора през целия живот, строго низвергва онези, които са изоставили своя дълг; Трето, в това общество все още липсват собствени алтернативни институции в помощ на завършващите училище и подрастващи в риск. Липсва и еквивалентът на светско-училищните консултантски услуги, които биха могли да помогнат на този сегмент от населението; И четвърто, външни лица не могат точно да оценят степента на напускане на училище в това общество, особено скритата. Въпреки това през последните няколко години се появяват индикации, че ултраортодоксалните лидери и техни видни педагози все повече признават съществуването на синдрома „напускане на училище“ в тяхната общност. Те отчитат липсата на автентични изследвания по този въпрос. Затрудненията в това отношение обаче се дължат на факта, че става дума за едно все още относително затворено общество, въпреки цялостната му скорошна трансформация (вж. Friedman, 2006).

Глава 2. Методология, парадигма и изследователски критерии:

1. Парадигма

В парадигматично отношение настоящото изследване представя качествен подход (срв. Nazan, 2001). Съобразно такъв тип подход човешката реалност не притежава само една истина, нито се обяснява само с едно „правилно“ тълкуване. Тя се базира на признаването на множествеността и относителността на истината. Това правило работи

благодарение на четири основни предпоставки: Първо, няма нито обективна реалност, нито природни закони, нито линейни връзки, които безусловно обясняват реалността; Второ, това, което се приема за „реалност“, е резултат от конструктивизма на съзнателни и несъзнателни психични механизми; Трето, за да се разбере една или друга реалност, човек трябва да проучва как хората я тълкуват; И четвърто, в основата на всяко схващане и изследване е използването на разкази и интерпретации (вж. Shkedi, 2003).

От тези предпоставки следват шестте качествени изследователски принципа (срв. Shkedi, 2003), приложени в настоящото изследване: Емпиризъм – изследването се състои от събрани данни, върху които се базират неговите заключения; Систематичен анализ на емпирично събрани данни; Задълбочено, изчерпателно и многоизмерно описание, вместо фокусиране върху специфични количествени променливи; Проследяване на дългосрочни процеси, а не на състояния; Индуктивност – целта е да се създадат нови теории, а не да се преповтарят теориите, предложени в началото; Изпитване на конкретно явление от гледна точка на изпитващия го.

2. Качествени критерии за изследователско оценяване

Едно качествено изследване трябва да отговаря на критерия за надеждност от страна на читателя. Тоест, изследователят трябва да успее да убеди четящия, че представените констатации заслужават внимание и доверие (вж. Lincoln & Guba, 1985). За тази цел постигнатите констатации трябва да отговарят на следните критерии (вж. Shkedi, 2003; Lincoln & Guba, 1985): **Достоверност** – това е най-близкият еквивалент на вътрешния критерий за валидност. Той проверява дали констатациите отразяват достоверна интерпретация на данните, докладвани от изследваните лица. При интервюто оставям интервюираните да опишат своя опит и реалност от собствената си гледна точка. Успоредно с това правя всичко възможно да събирам данните чрез установяване на взаимно доверие с интервюираните; **Трансферност** – това е най-близкият еквивалент на външния критерий за валидност. Той проверява до каква степен резултатите от изследването могат да бъдат пренесени или приложени извън конкретното изследване или проект. Този критерий се отнася и до въпроса дали резултатите на качествените изследователи могат да бъдат обобщени и приложени към подобни на тях среди и популации. Една от най-честите критики към качествено изследване, дори от страна на неговите поддръжници, е въпросът за основанието да генерализираме; **Надеждност** – това е най-близкият еквивалент на достоверността. Тривиалното му значение се състои във възможността други изследователи да повторят процеса на изследване, стигайки до същите заключения. С други думи, едно достоверно изследване в такъв смисъл би трябвало да довежда до едни и същи констатации навсякъде и по всяко време. При едно качествено изследване обаче, други изследователи обикновено не достигат до същите констатации на конкретен изследователски проект при подобни или дори идентични условия. Поради това някои изследователи твърдят, че за да се потвърди достоверността на едно качествено изследване, те трябва да опишат на своите колеги и читатели процеса на изследване и всички решения, взети по време на провеждането му, така че те да могат да оценят изследването (вж. Shkedi, 2003); И накрая, **потвърдимост** – това е най-близкият еквивалент на обективността (като консенсус) и се отнася до това дали материалите, събрани по време на изследването, са документирани по начин, позволяващ на външни лица да го следват. Целта на изследователя е да представи с максимална яснота материалите, на които се основават заключенията и интерпретациите на изследването. С други думи, читателят на едно потвърдено изследване трябва да може разбиращо да се отнесе към данните, за да потвърди заключенията. За да се съобразим с посочените критерии, интервютата, използвани в настоящото изследване, са достъпни за всеки, който има време да ги прочете.

3. Анализ на описания и житейски истории

Методът на настоящото изследване е наративен анализ на разкази и житейски истории. Според Bruner (1986) съществуват два основни начина на мислене, конструиращи реалността. Единият е линейно-научният, логически път, представящ основно логически аргументи относно факторите на човешкото поведение. Другият е наративното мислене, което включва дискретни разкази за конкретни събития. Всеки от двата визирани начина на мислене има свои собствени принципи и процеси на проверка. The Narrative Turn (интелектуално-творчески кръг за наративен обрат) през 70-те години на миналия век обосновава разликата между „история на живота“ и „житейска история“. В този смисъл основният аргумент при базираните на наратив методи е, че човешките общества и култури могат да се четат като социални текстове, които са структури на символни репрезентации. Наративите са средство за документиране (вж. Bruner, 1986).

Житейските истории – определения и употреба

Интервютата, които проведох, ни запознават с житейските истории на изследваните лица. McAdams (2001) посочва, че в миналото психолозите обикновено са разглеждали житейските истории на хората като приказки, които може да имат своя чар, но малцина изследователи са ги приемали насериозно. От 80-те години на миналия век психолозите на личността започват да проявяват интерес към понятия като „(лична) история“ и „разказ“, в опит да разберат кохерентността и смисъла в живота на хората.

Поначало твърде малко изследователи се занимават с концепцията за житейските истории като подходящ инструмент за изследване. Според Denzin (1989, стр. 42), житейските истории разглеждат „животите или моментите от живота, както те биват достоверно съобщавани от интервюирания индивид... Това е разказът на индивида за неговия живот или за това, за което той приема, че е значима част от него. Следователно, това е личен разказ за личен опит“. Цитираният автор счита, че животът и преживяванията на хората са представени в крайна сметка в техните истории. Той сравнява житейските истории с картини, поели върху себе си множество слоеве боя през годините. След като тези слоеве бъдат изстъргвани, се разкриват нови неща. Подходът на Denzin, наречен „биографичен метод“, се фокусира върху начина, по който дадено лице навързва житейската си история. Аткинсън (2001) допуска, че най-подходящият начин да се разбере животът на индивида и неговата роля в общността е именно анализирането на житейските истории на този индивид. В същото време той предполага, че чрез представянето на собствените си истории хората стават по-внимателни към ближните си. Разказаната от тях история им позволява да бъдат чути и разпознати от другите; „свежестта“ на тези истории е, че те илюстрират как нещата могат да се променят спрямо това, което са били. Аткинсън вярва, че разказването на собствения живот е дотолкова първичен човешки инстинкт, че понякога даже не го осъзнаваме. Mishler (1992, 2004) предлага концепцията за формиране на идентичност, отнасяща се до комплекс от подидентичности. Той е убеден, че нито един отделен житейски разказ не може да обхване целия човешки живот. Всеки човек може да разкаже автентично само такива истории, които биографията му позволява да разкаже. Той предупреждава срещу последователни и хронологично линейни обяснения, които могат да прикрият преживявания, които по същество не са свързани помежду си. Едно от твърденията му е, че може да се открие начинът, по който идентичността на индивида се формира периодично в течение на живота му, и да се проследи как различните житейски обстоятелства и мотиви формират съгласуваност и приемственост. McAdams (1993) обсъжда житейски истории, използвайки универсално-психологически термини. Той твърди, че индивидуалната история е специален вид история, която всеки индивид изгражда автентично, комбинирайки различните пластове от себе си в едно единно цяло. Подобно на всяка друга история, житейската история има начало, среда и край, определени от развитието на сюжета и героите.

Според Denzin личната история е акт на въображение, който интегрира миналото, както го помним, настоящето, както го възприемаме, и бъдещето, както го предвиждаме. Ние, както читатели, така и разказвачи на истории, оценяваме личната история заради нейната красота и психосоциалната истина, която отразява. Историята ни винаги е в нас и постоянно се пресъздава в нашия вътрешен свят, съзнателно или несъзнателно, давайки на разказвача усещане за удоволствие и откритие. В интимни състояния хората понякога споделят фрагменти от своите житейски истории с друг човек. Понякога неосъзнати части от пъзела на една житейска история неочаквано се подреждат в цялостна смислова мозайка откъм съзнанието на разказвача. Мотиви, приемани преди за незначителни, в определени моменти изведнъж придобиват различна светлина и голямо значение за разказвача. Независимо под каква форма се представя една житейска история, тя внася ред, последователност и смисъл в живота, за който разказва – както по отношение на разказвача, така и на слушателя. Такова е средството за по-добро разбиране на миналото и настоящето, а също и за оставяне на лично наследство за бъдещето (вж. Atkinson, 1998). Проучването на житейска история е постоянно пресъздаване, което помага на индивида да удържа последователна и непрекъсната идентичност (вж. Mishler, 1992). Такъв е работещият подход хората да се домогват до чувство за съгласуваност на своя житейски опит. Фрагментиранията преживявания са откъслечни и хората често ги възприемат като липса на каквато и да е съгласуваност. Разказването на житейски истории разкрива на хората кохерентни истини, позволявайки им да се помирят със себе си и да почувстват, че животът им притежава цел и посока (вж. Denzin, 1989). Rosenwald & Ochberg (1992) са уверени, че разказвачът е този, който внася последователност в историята. Логическата връзка между различните събития не е очевидна за неангажирани (статистически) наблюдатели. Тя по-скоро се генерира от подразбиращи се предположения, интегриращи различните сегменти в разказа по определен начин. Семантичната свързаност се влияе и от взаимодействието между разказвача и слушателя. При все това, през цялото време индивидът не просто преоткрива миналото си, за да служи на настоящите си интереси. Според наративния подход, един истински опит за описание и обяснение на житейски истории трябва да изяснява съществуващата връзка между актуалните наративи, които всеки индивид разказва в течение на живота си. Работата на изследователя е да открие вътрешната съгласуваност, постигната от разказвача.

4. Инструменти и методи

Респонденти на проучването и представителност на извадката

Изследваната популация се състои от възрастни мъже, напуснали Yeshiva-училищата още като подрастващи. Приложеният метод е целенасочена извадка, която подбира интервюираните, оптимално удостоверяващи тази популация и даващи ясна представа у изследователя за изследваното явление. Поради това статистически подбирана на случаен принцип извадка от множество разпитани се приема за несъществена с оглед на предложеното изследване (срв. Patton, 1990). Извадката включва 40 респондента. Общото между тях съдържа следните характеристики: повечето са напуснали Yeshivot Gdilot; възрастта им варира от 19 до 45 години и имат много на брой братя и сестри.

Изследователски метод

Приложеният метод на изследване е полу-конструирано интервю. Задължителен принцип на качествено анкетиране е минималното прекъсване на интервюирания, за да се позволи възможно най-спонтанно изразяване (вж. Shkedi, 2003). Такъв метод е далновидно ефективен при изследване на преходи и трансформации в живота на човек, тъй като автентичният разказ придава на тези преходи смислена конструкция. Хората внасят смисъл в преходни периоди и при значими трансформации в живота си чрез своята лична история. Това от своя страна силно влияе на тяхната идентичност, социално възприятие и културен свят. Хипотезата ни допуска, че напускането на

Yeshiva и ултраортодоксалната култура кара напускащите да преучредят историята на своя преход, задавайки си въпроси, като например как са направили този преход и какво означава всичко това за тях, за да разберат последователността и скоковете на тези преходи (вж. Mcadams, 2001).

Начин на интервюиране

Преди всяко отделно интервю се създава списък с теми и въпроси, свързани с живота на интервюираните. Предполага се, че такъв подход би засегнал различни аспекти от живота на изследваните. По такъв начин поставените въпроси се отнасят до многообразни сфери на живота на интервюираните, напр. контакти с приятели, роднини и съседи; проблеми с благосъстоянието и здравето; социални дейности; различни взаимодействия с ултраортодоксалната общност и обществото като цяло; как човекът се е устроил битово и семейно; как му се отразява стигматизацията откъм извънортодоксалните кръгове; развива ли се чувство за социално приемане и принадлежност или такова липсва. При всички случаи дисертантът се грижи да не се придържа към твърде строго „ръководство за интервюта“, за да се позволи на интервюираните свободно да повдигат каквато и да е тема в разказите си.

Ход на изследването

Изследването се провежда на четири етапа: Първи етап, уговаряне на потенциалните интервюирани; Втори етап, интервюиране на онези респонденти, изразили съгласие за участие в изследването и преценени за подходящи. Всички участници подписват формуляр за съгласие за участие. Всяко интервю продължава 1 астрономически час и всички интервюта са записани с помощта на специално електронно записващо устройство; Трети етап, транскрибиране на интервютата; и четвърти етап, анализиране на интервютата според принципите на квалитативното изследване.

Анонимност на интервюираните

По специално предпочитание на интервюираните, в настоящото изследване се използват не техните истински имена, а псевдоними.

Глава 3. Констатации и интерпретация на резултатите:

Централният изследователски въпрос на тази дисертация е: как възрастните – в юношеството си ученици на ултраортодоксална Yeshiva и напуснали я през този период – преживяват това напускане днес?

За да се отговори на този въпрос, са разгледани няколко други въпроса, като например: доброволно ли са напуснали Yeshiva, или – обратно – насилствено, или може би и двете? Дали и доколко напускането им на Yeshiva се е отразило на семейните им отношения; как гледат на ултраортодоксалното, както и на светското общества от позициите на сегашното си положение; с какви ресурси и помощ са разполагали по времето на напускане на Yeshiva? Съществувала ли е връзка между напускането на Yeshiva и напускането на еврейския ортодоксален начин на живот? Тези въпроси засягат периода преди, по време и след отпадането. Те се обработват посредством качествена (квалитативна) методология, базирана на полу-конструирано интервю с 40 зрели, но млади хора, напуснали Yeshiva като юноши и към момента водещи светски начин на живот.

Анализирайки резултатите, фиксираме три основни периода в живота на интервюираните: преди напускането на Yeshiva, малко след напускането... и в крайна

сметка – адаптацията към живота извън Yeshiva, която все още продължава. Всяка фаза се обсъжда поотделно.

1. Етапът предхождащ напускането

Този етап включва следните три основни изследователски компонента: причините за напускането, процеса на напускане и опитите на властите на Yeshiva да предотвратят напускането.

Причини за напускането

Интервюираните разкриват няколко причини, които ги карат да напуснат своята Yeshiva и еврейското ултраортодоксално общество в цялост. Сред главните споделени причини забелязваме: отслабването или пълната загуба на религиозната вяра; изчезването на интереса към изучаването на Талмуда; проблеми с поддържането на дисциплинираност, които в крайна сметка ги принуждават да напуснат Yeshiva; изложеност на влияния откъм светската култура; желание за материален успех в светското общество; нарушения на вниманието; изначални затруднения при адаптиране към правилата на Yeshiva; критично отношение към ултраортодоксалната система като цяло. Мнозинството интервюирани не правят разлика между напускането на Yeshiva и напускането на ултраортодоксалното общество. Други интервюирани посочват няколко взаимосвързани причини едновременно. Определен брой интервюирани обясняват решението си да напуснат Yeshiva с различни съмнения относно религиозната си идентичност, еврейската религия и религиозния начин на живот. Изобщо, представени са разнообразни гледища. Някои даже признават, че се съмняват в съществуването на Бог. Други пък съобщават, че са поставили под съмнение вярата си, но все пак не са се усъмнили напълно. Още една причина, посочена от интервюираните, е липсата на интерес към Талмуда, който е основният образователен предмет в Yeshiva. Всъщност определена част интервюирани изрично заявяват, че това, което ги е накарало да напуснат Yeshiva, е предпочитанието, както тогава, така и сега, за светски начин на живот. Тъкмо те са наясно, че напускането на Yeshiva означава също напускане на ултраортодоксалното общество.

Пример за типичен отговор по първия посочен компонент виждаме при Yossi (22), който отчита своя висок интелектуален капацитет, но просто не харесва ултраортодоксалния начин на живот. Пред него той предпочита светския начин на живот, с който добре се запознава както докато е провеждал обучението си в Yeshiva, така и при своя дълъг престой в Обединеното кралство при баба си:

„Посещавах Yeshiva Ktana на възраст от 14 до 16 или 17 години. Започнах го рано, завърших след две години и половина, влизайки в Yeshiva Gdola. Прекарах там около година. Там се изучава предимно Талмуд. Интензивното изучаване на предметите по график е ежедневна рутинна, всеки ден в клас, а обучаващият равин добавя нови аспекти. Нищо вълнуващо. Исках да живея различно. Когато останах при моите роднини в чужбина, видях техния начин на живот и исках да се наслаждавам на живота си. Търсех забавления и реших да направя първата крачка. След дълги размисления разбрах, че ултраортодоксалният начин на живот не е единственият и че юдаизмът предоставя и други възможности. И така, след година и половина просто станах и си тръгнах. Ако бях останал там и бих продължил в Yeshiva Gdola, щях навярно да се оженя и да продължа в Kollel“.

Тук той намеква, че прави разлика между ултраортодоксалното общество и религиозния начин на живот като цяло:

„Аз съм много рационален човек. Никога не бих се обърнал към светското просто по импулс. Първо, преосмислих живота си, дълбоко. Дотогава бях водил строго

определен живот и напускането, особено когато си млад, не е лесно нещо, затова и в началото желанието ми да напусна не беше достатъчно силно. Но постепенно разколебаването ми нарастваше. Разбрах, че ако продължа да водя религиозния начин на живот, би било лицемерно. В това общество свикват да избирате правилния път, така че събрах смелост, направих този избор и просто станах и си тръгнах. Останах с множество въпроси за това какво означава да си евреин и дали човек изобщо трябва да бъде ултраортодоксален“.

Мнозина интервюирани по подобен начин изразяват не откровена ерес, а просто желанието си моделират еврейския живот по свой собствен почин. Други пък са откровени, че напускат Yeshiva, защото търсят материален успех. За да постигнат това, те се нуждаят от образование, което Yeshiva не може да им осигури. Според Eli, (23):

„Напуснах Yeshiva, защото исках да получа образование и диплом за средно образование. Исках да стана инженер, а това изисква диплом за средно образование. [Когато напуснах Yeshiva], все още бях вярващ, но и мислех как да си изкарвам прехраната. Властите на Yeshiva бяха изключително ядосани относно решението ми да напусна, но аз бях твърдо решен да получа диплом за средно образование. Знаех, че образованието на Yeshiva няма да ми позволи да съм конкурентен на израелския пазар на труда. Образованието на Yeshiva е добро за вашата духовност, но не ви помага да си намерите работа“.

Друг пример е как Muli (24) дава няколко причини за решението си да напусне Yeshiva:

„Местех се между много Yeshiva-училища. Страдам от ADHD. В продължение на година и половина бях в Torat Emet, хабадска хасидска Yeshiva в Йерусалим. 4 години по-късно се преместих в Yeshiva-та на Хабад в Гило, близо до Йерусалим. Година и половина по-късно се преместих в Yeshiva-та на Хабад в Бейтар Илит. След това постъпих в Yeshiva Klipa в Ор Йехуда. Докарах им проблеми, затова и ме изгониха, защото не отговарях на техните стандарти... след това влязох в Yeshiva-та на Хабад в Бней Брак. Бях изключен към края на учебната година и отидох в друга Yeshiva в Бейт Шемеш. Намериха CD плейър в стаята ми и ми го отнеха. Тези институции са слабо подготвени да се справят с момчета със синдром на ADHD. Ортодоксията на Хабад е много фанатична и строга фракция... Напуснах по идеологически мотиви. Непрекъснато си мислех какви точно иска Писанието да бъдем? Не бих приел нищо за даденост. Решението назрява постепенно. Опитах се да ми пробутат Раби Любавичер [емблематичният лидер на Хабад, чиито последователи отказват да повярват в смъртта му]. [Повтаряха ми] „Той не е мъртъв. Той е светият дух, който ни свързва с Бог“. Каквото произнесеше равинът на идиш, ние трябва да го повтаряме дословно. За себе си разбрах, че проповядваното няма как да бъде реално. Цялата ми идеологическа основа беше разклатена“.

Тази история разкрива, че той е взел окончателното решение да напусне, след като е отишъл при няколко ултраортодоксални училища, но не е могъл да се задържи в нито едно от тях. Това се дължи на няколко причини. Както той отбелязва, страдал е от ADHD (но не е ясно дали е диагностициран като такъв), проблеми с лошото поведение и теологични съмнения, особено относно теологията на Хабад. Тази история обаче не обяснява релевантния принос на тези съмнения за евентуалното му напускане.

2. Процесът на напускане

Това е друг повтарящ се компонент във всички истории, отнасящи се към времето преди напускането на Yeshiva и ултраортодоксалния свят. Повечето от интервюираните описват многофазен процес, състоящ се от няколко последователни решения, водещи до окончателното им решение за напускане. Но във всеки случай този процес

притежава различни проявления. В ултраортодоксалното общество например носенето на „светско“ облекло е форма на определена социална изява и всеки, който решава да го демонстрира, знае защо постъпва така. Решението да бъде напуснат домът на родителите в даден момент от живота също е особена форма на изява. Тя демонстрира желанието на човек да води самостоятелен живот, отхвърляйки опеката на близките върху ежедневно му поведение. Понякога този процес е интроспективен спрямо нечия застополеност към юдаизма.

Реакции на Yeshiva-ръководството спрямо потенциално напускащи

Друга често срещана тема в интервютата относно етапа преди напускането засяга реакциите на властите на Yeshiva спрямо определени поведения на момчето, което решава да напусне Yeshiva. В най-честите случаи възможните отговори варират от преместване на момчето в друга Yeshiva, през психологическа помощ до разговори за преубеждаване. Изброените опити ни говорят, че служителите на Yeshiva правят всичко възможно да задържат в рамките на ултраортодоксалното общество потенциалните напускащи. Някои от момчетата обаче съобщават, че тяхната Yeshiva в крайна сметка е решила да ги изгони. Показателен е пасажът от дисертацията как Open (35) описва подобни опити.

3. Ранен етап след напускането

Вторият етап, отнасящ се до опита на интервюираните да напуснат, е периодът непосредствено след напускането. От една страна, открилите се възможности дават на напускащия много повече свобода на избор. От друга страна, той трябва да реши как да изкарва прехраната си и да вземе други съдбоносни решения, които никога не се е налагало да взема, докато е живял в дома на родителите си. Интервюираните се позовават на три основни тематични компонента по отношение на този период: реакция на родителите; трудности, свързани с напускането; подкрепящи органи и стратегии за оцеляване.

Родителски реакции

Реакциите на родителите на решението на сина им да напусне Yeshiva и религията според получените резултати са различни. Те варират от силно неодобрение и принуждаване на сина да напусне дома, до приемане, въпреки възраженията. Разказите на интервюираните показват също, че в много случаи грубата им реакция е предизвикана поради страха на родителите от социалните последици от напускането. Ако родителите биха знаели, че синът им е напуснал Yeshiva и, което е по-важно, религиозния начин на живот, репутацията на семейството би могла да бъде опорочена и шансовете на останалите им деца да се оженият биха били компрометирани. Принципно решението за напускане на Yeshiva се оказва край на един процес и известно време е било съпътствано със своите предупредителни знаци, като напр. носенето на „светско“ облекло и честите отсъствия на обучаемия от Yeshiva. Ето защо родителите не винаги се оказват изненадани да разберат за напускането. Един пример във връзка с това е случаят на Avi, (25):

„Моите родители не бяха много изненадани от моето напускане. Те неведнъж бяха предупреждавани за такава възможност. Докато учех в Yeshiva, аз вече бях с единия крак извън ултраортодоксията. Когато [религиозен] член на семейството напусне Yeshiva, в началото се сблъсква с ужасните социални последици, поддържането на статуса си пред ближните и ефектите върху неговите братя. Родителите ме посъветваха да избягам да се прибирам в отпуск [по време на военна служба] в униформа и с личното си оръжие и да не си позволявам да говоря за армията. Скарах се с баща си и бях принуден да напусна дома, защото не пожелах да им изпълнявам условията. Мислех, че татко може да стане по-мек с годините. В края на краищата, в днешно време в повечето религиозни семейства поне един член на семейството

напуска религията. Зетят на сестра ми напусна религията открито, но въпреки това другите ни братя все още можеха да се оженят. [Когато аз го сторих], те смятаха, че щом е казано и направено, няма защо да се опитват да ме разубеждават. Ако наистина бяха против, щяха да изпратят равини, опитвайки чрез тях да ме убедят да не напускам Yeshiva“.

Тази история навежда на няколко извода. Най-голямата грижа на родителите е поддържането на социално-ортодоксалния имидж на напусналия. Подобни реакции на родителите се съобщават в историите за етапа преди напускане. Следователно, както в този случай, родителите считат, че биха могли да се справят със ситуацията, ако слухът не бъде разпространен. В нередки случаи, новият елемент в живота на напускащия на този етап е влизането в казармата. В ултраортодоксалното общество службата в армията се приема като явен знак за присъединяването към светското общество. Както споделя Avi, баща му иска от него да не посещава дома на родителите си в униформа и с лично оръжие. Това е своеобразно „джентълменско споразумение“: бащата приема решението на сина да напусне Yeshiva само ако военната му служба се пази в тайна. Самият факт, че бащата прогонва сина си от дома заради неизпълнение на това изискване, свидетелства за неговата извънредна важност за бащата. Предложената история също указва, че след като един ултраортодоксален член на семейството е напуснал Yeshiva, притесненията на родителите са, че това може да накърни репутацията на семейството, застрашвайки по този начин братята му да сключат подходящ брак в бъдеще. И все пак, според Avi, нещата са се променили.

Предизвикателства, свързани с напускането

Повечето от интервюираните се оплакват от различни промени, с които трябва да се сблъскат, след като напуснат Yeshiva и ултраортодоксалното общество. Основните предизвикателства са придобиване на образование, подслон, работа, отчуждение в светското общество, самота и откъсване от семейството. Те разказват и за затрудненията си да се интегрират в общество с непозната субкултура, включително по отношение на връзките с противоположния пол. За някои интервюирани най-болезненият проблем е намирането на самостоятелно жилище за подрастващ, който вече е напуснал Yeshiva, при условие че не може да остане в дома на родителите си. Историята на Avi разкрива тъкмо този проблем:

„След като напуснах Yeshiva веднага влязох в казармата, а само ден преди това все още бях ученик на Yeshiva. Знаех, че в армията мога да получа храна и квартира. От детството си живея в интернати. Служех във военна база без право на отпуск. Реших да се присъединя към ултраортодоксалния полк Netzah Yehudah, за да сведа до минимум предизвикателствата, пред които трябваше да се изправя“.

Неговата история разкрива, че военната служба предлага на някои напуснали Yeshiva няколко сериозни предимства. Преди всичко, тя им осигурява незаменими средства за оцеляване, а именно храна и подслон, които преди това са получавали от своята Yeshiva. Второ, пребиваването в казарма предполага строг ежедневен режим и дисциплина, подобен на тоя, с който са свикнали в Yeshiva, въпреки че институционалните цели са различни. Поради това младежите, които са напуснали Yeshiva, могат да се адаптират към армейския живот с относителна лекота. По време на военната си служба Avi (27) се запознава с други свои връстници, напуснали Yeshiva, и това донякъде притъпява острието на сблъсъка му със светското общество. Там той се запознава и с други бивши ортодоксални младежи, оказващи се причастни към делото на Hillel. Това също му помага за интеграцията в светското общество.

Другото затруднение, за което всички интервюирани съобщават, е липсата на релевантно образование. Както бе казано преди това, всички интервюирани напускат

ултраортодоксалните училища, където не се преподават нерелигиозни предмети. В резултат на това те трудно намират работа и трябва да завършат средното си образование, ако искат да получат и висше образование. Avi (27) отбелязва:

„Основният проблем на възрастните ультраортодоксални момчета като мен беше липсата на общо образование. Докато не напуснеш армията, нищо не си научил. Дори когато кандидатствате в предакадемично училище, за да завършите средното си образование, са ви необходими известни познания. Математиката, която бях изучавал в Yeshiva, беше на много лошо ниво и трябваше да наваксам всичко това, за да успея. Отне ми повече време от нормалното. Дори днес ми е трудно с английския. Дотогава изобщо не бях учил английски. По време на военната служба създадох много приятели от Hillel Association и това много ми помогна в социално отношение. Днес продължавам да запълвам пропуски в светската си култура”.

Основните предизвикателства, които Avi описва, са пропуските в образованието, особено по английски. Той също така допуска, че образователният му дефицит се оказва много по-опасен от социалната изолация. При неговия случай недостатъчното образование е било открито още по време на военната му служба и е спряло повишението му. Въпреки това, както той сподели, този факт не го отказва:

„След като се уволних от казармата, работех като охранител. Още в армията исках да вляза в офицерски курс, но ми липсваше необходимото образование, така че това сериозно понижи самочувствието ми. Принуден бях да кандидатствам пред квалификационна комисия, за да получа така нужната ми образователна квалификационна степен. Уча усилено, скъсвам си задника. Нямах избор, а също така трябваше да си изкарвам прехраната“.

4. Инстанции за подкрепа и стратегии за оцеляване

След всички посочени затруднения, може да се попита какви източници на подкрепа са имали интервюираните и какви стратегии са използвали. Както бе отбелязано по-горе, бидейки напускащи, те винаги губят материалната подкрепа на Yeshiva, а повечето от тях – и подкрепата на семейството си. Разказите на интервюираните водят до два основни извода. Първо, мнозина от тях разчитат на подкрепата на организации като армията, предвоенното подготвително училище и Hillel – организация, подпомагаща бивши ортодоксални и желаещи да напуснат ультраортодоксалното общество. Второ, всички интервюирани проявяват особена амбициозност в две основни области: придобиване на образование и намиране на работа.

Yaaron (22) описва пречките от непълното образование, по-специално липсата на елементарно нерелигиозно образование. Въпреки това той успява да си намери някаква работа:

„Докато живеех у дома, работех няколко месеца, за да си плащам шофьорските курсове. В същото време завърших средното си образование в Йерусалимския институт „Лев“. Пропуските в образованието ми се оказаха голям проблем. Издържането на матурите по математика и английски бе доста трудоемко за мен, защото ми липсваше основно общо образование. Нямах никакви конкретни финансови затруднения просто защото бях бивш ортодоксален. Живеех в дома на родителите си от 3 месеца. След като поработих и получих шофьорска книжка, се преместих в общежитията на университета. След получаване на диплом за средно образование, реших да се запиша в университета. Не влязох в казармата, защото за мен изглеждаше нещо ненормално и ограничаващо. Тъй като нямах патриотично възпитание, не разбирах логиката на военната служба. Нямах грижи с намирането на работа и започнах да работя за Израелската електрическа компания“.

В неговия случай подкрепящите фактори се оказват Hillel и армията:

„Открих бивше ултраортодоксално приемно семейство, което работеше за Hillel. Прочетох репортаж за тях, даден бе и телефонният им номер. Обадох се и те ме запознаха с това семейство. Живях с тях един месец, докато постъпих в армията. Когато влязох там, пожелах да се откажа от статута си на ученик в Yeshiva, понеже не исках да бъда изгонен. По-рано, когато бях на 17, заявявах, че съм ученик на Yeshiva. След това, месец преди да ме вземат на служба, вече бях решил, че искам да служа“.

Yehuda (20) уточнява привилегиите, които военните предлагат на тези момчета:

„Не останах при родителите си. Вместо това се записах в предвоенно подготвително училище. Случайно чух за тях по радиото и потърсих в интернет инфо относно подготвително училище за ултраортодоксални момчета. Това училище ви подготвя психически за армейския живот: ставате рано сутрин, тренирате и след това изучавате Талмуд и еврейската етика, както и земеделие, умения за оцеляване на полето, ръкопашен бой и други военни умения“.

Тази история също илюстрира очевидните възможности на интервюираните за получаване на подкрепа. За това им помага честият досег до радио и интернет. Споделени са и ползите от подготвителното училище, съчетаващо религиозно и военно обучение. На друго място в интервюто си Yehuda (20) разяснява предимствата от военната служба за бивш ортодоксален:

„Когато напуснах религията, моделирах собствено усещане за новото си място в света. Попадайки в армията, спечелих своята независимост. Решението ми да се откажа от религията не предполагаше предприемане на нищо, просто престанах да се безпокоя. Прибирайки се вкъщи за отпуск през уикенда, започнах да се интересувам от светския живот. По това време вече не живеех с родителите си. Напуснах дома си с постъпването в армията, дори преди да стана светски човек. Армията предлага силно подкрепяща среда за един такъв акт. Тя е трамплин за „излитане“. Реално много ми помогна. Това ми позволи да оцелея, без да се налага да търся помощ другаде. Да заживееш светски без посредничеството на армията е по-трудно, понеже с всичко сам трябва да се справиш“.

Парадоксално е, че тъкмо по време на военната си служба Yehuda се чувства независим за първи път, въпреки дисциплиниращата армейска рутина. Възможни са две причини за това. Първо, той отива на служба в армията по собствено решение, въпреки законовото право да не служи. Освен това армията го научава да се справя сам. Той прави интересна аналогия между превръщането му в светски човек и „прераждането“. Тази аналогия предполага, че напускайки Yeshiva, човек обявява новата си идентичност, точно както прави човек, когато „сякаш сега се ражда“. И в двата случая човек разкрива потиснатата истина.

5. Днешният светски живот на напусналите

Спрямо сегашния си живот, интервюираните често отбелязват четири основни теми: как се справят с различни ежедневни предизвикателства, за отношенията с родителите и рожденото си семейство, възгледите им за ултраортодоксалното общество и перспективите им за бъдещето.

Как да се решат проблемите

Разказите на интервюираните разкриват, че те са изправени пред различни проблеми. Мнозинството от тях споделят, че и днес продължават да се нагаждат към

кодификациите на светската култура. Те се оплакват и от липса на подкрепа от семействата си, несигурност за бъдещето си и усещане за безсмисленост на светския живот. Споделените проблеми отразяват различни житейски обстоятелства, например различни видове семейни отношения, но също така и ефектите от времето, изминало след напускането на Yeshiva. Всички интервюирани вярват, че са в състояние да се справят с посочените проблеми.

Един пример в това отношение е Yossi (19), който разказва за своето отчуждение и използването на интернет, за да се справи с него. Интернет има предимството да освобождава човека от нуждата да иска пряка помощ от другите:

„Като бивш ултраортодоксален, проблемът ми изглеждаше нещо съвсем ново, за което никога не съм се досещал. В началото имах много въпроси, които исках да задавам за всичко, просто за каквото и да е. Слава богу, че има интернет с всички тези сайтове, където мога да запълвам пропуските в информацията. Това е огромно количество информация, която дори светските хора не знаят или не осъзнават. Но ще Ви е по-трудно, ако сте напълно невеж поради ортодоксалност, изпълнен с множество въпроси, докато, напротив, за отрасналите в светското общество нещата се случват твърде бързо. Ето защо хората са твърде нетърпеливи, за да се спрат и да ви обяснят нещата. Някои ви казват открито: „Нямаме време, оправяйте се сами“. Други пък може и да ви помогнат, но в един момент ви дават да разберете колко съжаляват, че са ви помогнали“.

Отношения с родителите и приютяващото семейство

Както бе отбелязано по-горе, в повечето случаи родителите реагират много неодобрително на решението на детето им да напусне Yeshiva, особено то се съчетава и с напускане на религиозния начин на живот. В някои случаи те дори изгонват наследника си от дома им. Това повдига въпроса за преценка на днешните отношения на напусналите със семействата им. И в това отношение интервютата разкриха различни ситуации. Някои от тях съобщават за съвсем нормални отношения, други – за все така влошени или, напротив, много сърдечни.

Случаят с Yaaron (22) потвърждава последното:

„Връзката ми със семейството ми е страхотна. Посещавам ги веднъж на всеки две седмици, а също имам и много приятели. Родителите ми са много мили и добри хора. Рядко са ми правели сцени. Обичам братята си от цялото си сърце и сме едно сплотено семейство. Сестра ми е ултраортодоксална, но все пак достатъчно разкрепостена. В нашата къща не държим черни шапки и палта. По-големият ми брат е нормално ортодоксален, той се ожени за заселничка от Западния бряг. Спорим помежду си, предимно за политика, но у дома цари добра атмосфера“.

На друго място в интервюто Yaaron разказа подробно за съгласието с взетото от него решение от страна на родителите си, най-вече от баща му:

„Когато ги посещавам [родителите ми], се обличам в светски дрехи, но с кипа на главата. Избягвам конфронтации с него [баща ми]. Майка ми знае, че не съм нито неопфит, нито предано вярващ. Баща ми винаги носеше светски дрехи, дори когато се превърна в ултраортодоксален. Той никога не беше отварял своето Писание, ала все пак ни помоли да стоим далеч от телевизора. Отнасям баща си към категорията на ориенталски ортодоксалните, един типичен „класик“ [т.е. ашкенази]. Не му признавам, че не вярвам в Бог, защото това го кара да се чувства зле. Но те с майка ми много съжаляваха, когато брат ми напусна своята Yeshiva. Майка също страдаше за моето неверие в Бог. Тя продължаваше да се моли на Бог да възстанови вярата ми.“

Днес и двамата вече са се примирили с настоящото ми положение. Гостувам им веднъж на всеки три месеца”.

От споделеното следва, че това, което предотвратява конфликтите с родителите му, е светската среда, в която живее той самият, както и физическата дистанция от тях:

„Нито съгражданите около мен, нито семейството ми водят ултраортодоксален живот. Някои от братята ми са светски личности, а други са нормално ортодоксални. Живея в Йерусалим и не общувам много често със семейството си“.

Споделеното от Yaaron навежда към извода, че характерът на отношенията между напускащия и семейството му, а именно родителите му, зависи от семейната атмосфера. В неговия случай става дума за сплотено семейство, поддържащо топла атмосфера на отношенията, в което не всички членове на семейството са ултраортодоксални. Ето защо те приемат неговото решение да напусне религиозното училище.

Нагласи спрямо ултраортодоксалното общество

Интервюираните предявяват различни обвинения към ултраправославното общество, в което са живели дълги години. Тези обвинения, понякога изразени с груби думи, се отнасят до следното: Първо, ултраортодоксалните лидери насаждат безпочвен стереотип относно израелското светско общество; Второ, ултраортодоксалните социални норми са лицемерни; образователната система на това общество не успява да подготви обучаемите за живот в съвременното израелско общество, и преди всичко поради неспособността ѝ да осигури достатъчно в количествен и качествен аспект базово ниво на образование; Трето, тази система на практика възпитава своите възпитаници да избягват да работят и не желае да признае, че не всички ученици на Yeshiva са в състояние да издържат дълги години на изнурителното религиозно отдаване; Четвърто, тази система се опитва да създаде идеално „общество на обучаемите“ само за мъже, докато на жените е отредена ролята единствено да поддържат домакинствата.

Типичен пример за подобно отрицателно отношение към ултраортодоксалното общество е Avi (27), който остро го критикува за натоварването на израелската икономика:

„Те трябва да осъзнаят, че изучаването на Тора е средство, а не цел. Не можете да учите Тора по цял ден, докато живеете от благотворителност. Да работиш, за да си изкарваш прехраната, е ценност. В това има смисъл. Много бивши ултраортодоксални не успяват да схванат смисъла да работиш, на нуждата всяка сутрин да тръгваш навреме, да следваш указанията на шефа си. Да живееш в Израел през 2016 г. означава да работиш. Трябва да работиш, за да си изкарваш прехраната. Ето защо можете да учите момчетата да работят сутрин и да посещават уроци по Тора вечер. Това ще им даде сила както материална, така и духовна“.

Аvi също има предвид онова, което той определя като лицемерно отношение на ултраортодоксалното общество към светското общество и неговите безпочвени стереотипи за последното:

„Ултраортодоксалното общество проповядва благотворителност и се гордее с благотворителната си дейност. Те се представят като безкористни, за разлика от егоистичните светски хора. И все пак се уверих, че в светското общество има много грижовни хора, които вършат добра работа не само за да спечелят място в рая. Така за мен по-малко моралното и по-лицемерно общество се оказва всъщност ултраортодоксалното“.

Често срещано обвинение, отнасящо се до това, което пряко засяга живота на интервюираните, е липсата на основно общо образование в религиозните училища. Както споделя Yossi (19):

„Не се сърдя на Yeshiva. Просто мисля, че тя трябва да включва базово общо образование в учебната си програма. Ако е нужно, може дори да филтрира някои неподходящи теми. Тя обаче трябва да осигурява базово общо образование, защото това е основата на успеха. Добрите стари времена, когато един работещ родител можеше да осигури семейство, отминаха. В днешно време и двамата родители трябва да работят, а за да си намерят работа, трябва да придобият всички необходими знания. Потенциалните работодатели нямат време за губене да обясняват как се изпълняват елементарни функции или как да се ползва елементарен софтуер. Колкото повече знания имате, толкова по-големи са шансовете ви да намерите по-добра работа“.

6. Перспективи за бъдещето

Интервюираните споделят някои перспективи за бъдещето, както и своите способности да се справят с бъдещи предизвикателства. От споделеното следват два извода. Първо, повечето от тях планират да придобият академично образование, за да могат да практикуват престижна професия. Второ, те предполагат, че притежават висок капацитет за справяне с настоящите и бъдещите си предизвикателства.

Avi (27) дава следното описание на своите перспективи за бъдещето:

„В момента уча в дипломна програма по електротехника. Догодина ще завърша. Много бих искал да се ожена и да създам семейство. Обмислям последствията от всяко предприето от мен действие и се опитвам да извлека поуки от неуспехите си. Рядко се провалям. С някои проблеми не се справям, докато с други успявам. Никоой не ми е обещавал балсам от рози. Животът е пълен с предизвикателства и трябва да знаете как да се справяте с тях. Дори да бях си останал ултраортодоксален, пак трябваше да се справям с проблемите. Всеки е с проблемите си и трябва да се научи да се справя с тях по начин, който намира за подходящ“.

Yossi (19) на свой ред представя своите перспективи:

„Предстои ми да завърша средното си образование и да придобия академична степен. Тегърва ще решавам в коя област, но ще е по точни науки. Справям се с проблемите си като всички останали. Понякога става по-трудно, отколкото друг път и в крайна сметка или намиращ решение, или приемаш ситуацията. В края на деня трябва да мислиш как да продължиш напред, а не да умуваши за онова, което вече е станало, или какво бих могъл да направя по-добре“.

Yossi (22) споделя за себе си:

„Когато бях ултраортодоксален, често се консултирах с роднини. Днес вярвам в самопомощта. Сам решавам проблемите. Сега, като светски човек, вярвам, че всеки проблем може да бъде решен и вие можете да се справите с всяко предизвикателство. Разрешавам определени трудни задачи много по-добре, отколкото когато бях ултраортодоксален. Тогаваш бях пасивен. Знаеш как казват „с Божията помощ“, сякаш ръката на съдбата ще те води. В днешно време първо се опитвам да разреша проблема, а след това да анализирам хода на събитията, за да си извадя поуки и да предотвратя повторението на проблема“.

Oren (35) дава следното описание на себе си:

„Никакви промени в близко бъдеще. Очаквам да остана в бизнеса с недвижими имоти. Нямам никакви други планове... Аз съм смелчак, който решава бързо, по един или друг начин. Понякога нещо ми струва скъпо, а друг път се изплаща. Това ми е хубавото на мен. Продължавам да си повтарям, че бях прав в решенията, които взех и предприех точните действията, които трябваше да предприема“.

7. Дискусия и препоръки

7.1. Дискусия

В този раздел ще обсъдя резултатите от настоящото изследване в светлината на литературата, разгледана в глава 1. Проблемът, разгледан в тази дисертация, е как възрастните, които са прекарвали младостта си като ученици на ултраортодоксални училища и са отпаднали от образователната им система през този период, се отнасят към своето напускане в днешно време. За да отговори на този въпрос, настоящото изследване разглежда няколко други въпроса, като например: дали са напуснали Yeshiva доброволно, били ли са накарани да я напуснат, или в резултат и на двете причини?

Дали и как напускането на Yeshiva се е отразило на семейните им отношения; как гледат на ултраортодоксалното, както и на светското общество в днешно време; какви ресурси и помощ са им били на разположение по време на процеса на напускане на Yeshiva? Съществува ли връзка между напускането на Yeshiva и напускането на еврейския ортодоксален начин на живот? Тези въпроси се отнасят до периода преди, по време и след напускането. Те бяха интерпретирани чрез качествена методология, а именно полу-конструирани интервюта с 40 млади възрастни индивиди, напуснали Yeshiva като юноши и в момента водещи светски начин на живот.

Анализирайки резултатите, откриваме три основни отличителни периода в живота на интервюираните: преди напускането на Yeshiva, малко след напускането и накрая, адаптацията към живота извън Yeshiva, която все още се осъществява. Всяка фаза бе вече обсъдена поотделно.

Фаза 1 – преди напускането на Yeshiva:

Историята, разказани от интервюираните, се отнасят до три основни аспекта на тази фаза: причините, процеса и обществените реакции относно напускането на Yeshiva.

Причини за напускането:

Интервюираните разкриват няколко причини, които ги карат да напуснат своята Йешива и еврейското ултраортодоксално общество като цяло. Най-значимите посочени причини са намаляване или пълна загуба на религиозната вяра; незаинтересованост към изучаването на Талмуд; проблеми с дисциплината, които в крайна сметка довеждат до изгонване от тяхната Yeshiva; повлияност от светската култура; желание за материален успех в светското общество; раздвояване на вниманието; трудности при адаптиране към правилата на Yeshiva; и критики към ултраортодоксалното общество като цяло. Повечето интервюираните не правят разлика между напускането на Yeshiva и напускането на ултраортодоксалното общество. С други думи, те са наясно, че след като напуснат Yeshiva – било по тяхна инициатива, или след като са изгонени – напускат и ултраортодоксалното общество.

В повечето случаи напускането на Yeshiva е резултат от няколко комбинирани причини. Интервюираните също така разкриват разлика между факторите на привличане в светското общество и факторите на натиск в ултраортодоксалното общество. Често тези фактори също се комбинират. С други думи, бившите ученици на Yeshiva са привлечени от атрибутите на светското общество. Тези негови отличителни свойства

изглеждат очевидно различни по сравнение с онези на ултраортодоксалното общество като цяло и на Yeshiva в частност. Понякога именно Yeshiva принуждава ученика да си тръгне. В тези случаи бунтовният подрастващ се смята за гнила ябълка върху дървото, която трябва да бъде отстранена, докато не е засегнала останалите. При все това, интервютата не дават ясно разграничение между собствено решение за напускане и експулсиране, тъй като напускащите са били предварително наясно какво може и какво не може да се прави и казва в Yeshiva. Ето защо те нямат оправдание за незнание, че за определени действия или думи от тяхна страна може в крайна сметка да бъдат изгонени. Интервюираните разкриват и влечението си към светското общество. Някои от тях са привлечени от коренно различния му начин на живот, а други искат да усвоят професия, гарантираща финансовата им сигурност и може би дори просперитет. По думите им, основният недостатък на Yeshiva е, че не се изучават нерелигиозни предмети или не се подготвят учениците за гимназиални изпити.

Интервюираните демонстрират дихотомично възприятие на ултраортодоксалното и светското общества; за първото са характерни: вяра, в противовес на скептицизма; спазване на строги правила, за разлика от цивилното общество; изучаване на Талмуд, за разлика от светските предмети и предопределен житейски курс, в противовес на гъвкавия житейски курс, позволяващ светски индивидуални амбиции. Посочената дихотомия им помага да обяснят значителната трансформация, настъпила техния живот. Те вече са развили това дихотомично възприятие на реалността, докато са били обучавани в Yeshiva, и като резултат на „обратната интерпретация“ откъм проповедта, която многократно са чували.

Въпреки това някои интервюирани демонстрират и по-сложен мироглед. Например, има такива, които правят разлика между ултраортодоксални и модерни ортодоксални религиозни общества. Повечето схващат различията спрямо онова, на което са ги обучавали в Yeshiva, и че не само двете религиозни общества, но особено светското и религиозното като такива, са доста разнородни.

Постигнатите открития в дисертацията подкрепят и аргумента, че родителите по различни причини не могат да се справят със скритото отпадане на децата си от Yeshiva. Това навярно би могло да предпази децата им от официално напускане на Yeshiva и може би дори на ултраортодоксалното общество изобщо. Констатациите от настоящото изследване подкрепят общото разграничение между скрито отпадане и явно отпадане (вж. TROMMER ET.AL., 2008). Споделеното от напусналите предполага доста широко разпространено скрито напускане. Те често отсъстват от учебни занятия в Yeshiva по споменатите по-горе причини, като например незаинтересованост от Талмуда и скучни, монотонни учебни дни; а, от друга страна, е налице новият им интерес към светския живот. В това отношение трябва да вземем предвид две важни явления, които интервюираните не посочват.

Първото – неспособността на родителите да се справят с проблема на своите деца. Това може да се обясни с факта, че родителите поначало имат много деца, за някои от които все още трябва да се грижат. Освен това те не могат да намерят алтернативни образователни институции за своите проблемни деца. Второто се отнася до затрудненията пред властите на Yeshiva да предотвратят скрито напускане. Възможно е те е да са избягвали да го докладват, но подобна хипотеза не бе разгледана в настоящото изследване. Могат да бъдат допуснати две евентуални причини за подобно премълчаване: страх от загуба на държавно финансиране (тъй като тези религиозни училища се финансират според броя ученици), или нежелание да признаят, че не всички ултраортодоксални могат да живеят според идеала за „общество на учащите се“, представляващ самата същност на разликата между ултраортодоксалното и светското общества.

Резултатите от настоящото изследване подкрепят твърдението, че са налице лични и институционални причини за отпадането на тези ученици (вж. Rumberger, 2001). Например, някои напуснали съобщават, че им е трудно да приемат като лични причини сексуалната си ориентация и определени разстройства на вниманието си. От друга страна, наблюдаваме и институционални причини, като типичния Yeshiva начин на учене и липса на алтернативни образователни институции за момчета, които не могат да се нагодят към средата на Yeshiva.

В резултат на това „заблудили се“ ученици понякога са изпращани в училища с по-ниско качество на преподаване. Ето защо, мнозина напуснали се преместват между няколко Yeshivot Ktanot и Yeshivot Gdolot, преди окончателно да напуснат по своя собствена инициатива или да бъдат изгонени. Няма почти никаква разлика между лични и институционални причини, тъй като основна лична причина е, че тези училища или ултраортодоксалните общности не притежават функционираща система за подкрепа на подрастващи в беда.

Заедно с това констатациите в дисертацията подкрепят аргумента, че Yeshiva изисква такива стандарти за ангажираност и отдаденост, които са трудни за изпълнение (вж. Horowitz, 2012, Sachar, 2000). Приема се и аргументът, че повечето напуснали изпитват трудности по време на прехода си от Талмуд Тора към Yeshiva Ktana (вж. Seichermann, 2014), въпреки че повечето от интервюираните са напуснали Yeshiva на по-късни етапи. Друга подкрепена теза е, че често подрастващият човек напуска Yeshiva поради сложна комбинация от причини (вж. Horowitz, 2012). Доколкото изследователската литература не предоставя информация за релативната значимост на тези причини, резултатите от настоящото изследване не могат да бъдат сравнявани с тези от други изследвания.

Процесът на напускане:

Друг момент, свързан с настоящата първа фаза, е емоционалният процес, довеждащ до напускане на Yeshiva и присъединяване към светското общество. Повечето интервюирани описват това като дълъг, step-by-step процес, довеждащ до окончателното решение за напускане. В някои случаи достигането до такова решение отнема няколко години. Визираният процес притежава уникални индивидуални елементи. Обикновено, когато напуска Yeshiva, юношата напуска и дома на родителите си. Повечето интервюирани подчертават, че след като вярата е загубена, е трудно да останеш привързан.

Повечето интервюирани подчертават, че не споделят колебанията си с никого – нито в рамките на Yeshiva, нито извън нея. Това е така, защото те са убедени в интимното естество на един такъв въпрос. Невъзможно трудно би било едно евентуално споделяне с ултрапраортодоксалните власти по този въпрос, чиито консервативни убеждения са всеизвестни, а освен това тези деца нямат досег до светски компетентни инстанции, които биха им помогнали. Онова, което следва да се изтъкне е, че напускащите са взели свое собствено решение, което, покрай друго, свидетелства за силата на характера им и тяхната решителност.

Реакции откъм властите на Yeshiva:

Още една преекспонирана тема относно периода преди напускането се отнася до опитите на властите на Yeshiva да попречат на ученика да напусне. Представителите на властите са убедени, че подобен ход нанася тежки последици на принадлежността на обучаемия към ултраортодоксалното общество (вж. Weiss, 2014). Визираният опит се правят в ония случаи, когато все още се предполага, че напускането е предотвратимо, независимо от очевидните затруднения, които ученикът на Yeshiva може да изпитва. Дисертацията подкрепи предположението, че след като властите на Yeshiva приемат

ученика за безнадежен случай, те го изключват, без обаче да се интересуват повече от бъдещия му живот в светското общество (вж. Leon, 2013).

Фаза 2 – малко след напускането:

Втората фаза на „опита от напускането“ на интервюираните се отнася до времето малко след като те напускат Yeshiva. Интервюираните поставят на обсъждане три главни проблема: реакцията на родителите, затрудненията навън на бившия ученик от Yeshiva, начините му за справяне с тях и организациите, подкрепящи бивши ученици от Yeshiva.

Интервюираните съобщават за различни реакции на родителите си спрямо решението на детето им да напусне Yeshiva. Тези реакции варират от силно неодобрение, най-очевидно изразено в принуждаване на сина да напусне дома, до приемане и помирение с реалността, въпреки възраженията. В редица случаи грубият отговор на родителите е предизвикан от възможните негативни социални последици от напускането на Yeshiva и най-вече от превръщането на бившия ученик в светски индивид. Подобни постъпки могат да увредят репутацията на семейството и шансовете на децата, особено на дъщерите, да намерят подходящ брачен партньор. Включително поради това, в случаите, когато синът напуска дома си и отива в казармата, родителите, обикновено бащата, изискват от чедото си да не се прибира в униформа или с лично оръжие по време на отпуските (вж. Ellenson, 2016). Подобно родителско изискване отразява включително силното неодобрение на ултраортодоксалното общество спрямо военната служба. Интервютата разкриват, че сигурен показател за реакцията на родителите са техните очаквания от сина им. В случай, че са се надявали синът им да стане велик ортодоксален проповедник, възраженията им срещу напускането на ултраортодоксията биха били най-силни.

Повечето интервюирани съобщават за множество проблеми, с които е трябвало да се справят в резултат на напускането на тогавашната Yeshiva и ултраортодоксалното общество. Основните им грижи са намирането на самостоятелно жилище, придобиване на базово светско образование, устройване на работа, както и изживяване на самота поради своята неприспособеност в светското общество и прекъсването на семейните си връзки. Доколкото те не са изучавали никакви нерелигиозни предмети в Yeshiva и не притежават дипломи за средно образование, то образованието, което имат, не им позволява да си намерят работа или да се кандидатстват във висши учебни заведения (вж. Stadler, 2003). Друг докладван проблем е трудността им да се приобщат към светската култура и нейните норми, особено уреждането на отношенията с противоположния пол. Подобни споделяния показват, че въпреки дълбоките промени във взаимодействието между двете общества през последните няколко години, те все още имат фундаментално различни културни кодове. Много интервюирани съобщават за трудности, свързани със сексуалната идентичност. Това би могло да се дължи на строгата полова сегрегация в ултраортодоксалната образователна система, както и на шока от сблъсъка със светските публични изисквания. Друга причина е фактът, че интервюираните са напуснали Yeshiva през пубертета си, когато се формира сексуалната им идентичност (вж. Erikson, 1987) и че властите на Yeshiva възприемат сексуалното желание като „зла страст“, която трябва да бъде сдържана (вж. Nakak, 2005, II).

Поддържащи организации и стратегии за оцеляване:

Предвид на всички описани затруднения, може да се попита: какви източници на подкрепа са имали интервюираните и какви стратегии са използвали. Както бе изтъкнато по-горе, напускащите при всички случаи губят материалната подкрепа на Yeshiva, а повечето от тях също и подкрепата на семейството си (вж. Perez, 2012).

Разказаните истории на интервюираните водят до два важни извода. Първо, мнозина разчитат на подкрепата на институции като армията, предвоенното подготвително училище и Hillel – организация, подпомагаща бивши ортодоксални и тези, които искат да напуснат ултраортодоксалното общество. Второ, всички интервюирани проявяват голяма инициативност в две основни области: придобиване на образование и намиране на работа. Такава инициативност може да бъде обяснена с факта, че тепърва им се налага да се интегрират в светското общество, след като са напуснали ултраортодоксалното. Налагало се е да го направят без помощ. Подобна инициативност напълно оправдава избора, който е направен от тях.

Историята на интервюираните налага извода, че адаптирането им към армейския живот, включително към рутината на предвоенната подготовка, се е оказало сравнително лесно, тъй като преди да постъпят в армията, те вече са живели в средата на строго дисциплинарна институция. Успоредно с решението си да напуснат религиозно рутинния живот, те са сигурни, че военната служба ще улесни интеграцията им в светското общество. Hillel Organization на свой ред предлага различни видове подкрепа. Предимството ѝ е, че предоставя повече възможности за личен контакт от армията.

Фаза 3 – днешният светски живот на напусналите:

По отношение на настоящия си живот, интервюираните често застъпват четири основни проблемни момента: как се справят с различни ежедневни предизвикателства, какви са отношенията с родителите и родното семейство, какви са възгледите им за ултраортодоксалното общество и как виждат перспективите си за бъдещето.

Разрешаване на проблемите:

Разказите на интервюираните разкриват, че те са изправени пред различни проблеми. Повечето от интервюираните споделят, че и днес имат известни затруднения с усвояването на културните светски кодове. Те се оплакват и от липса на подкрепа от семействата си, несигурност за бъдещето си и усещане за безсмисленост на светския живот. Споделените истории отразяват различни житейски обстоятелства, например различни видове семейни взаимоотношения, но също и ефектите от преживяното време от напускането на Yeshiva до наши дни. Впрочем, чувството за несигурност се оказва по-очевидно сред младите мъже, които съвсем наскоро преди интервюто бяха напуснали Yeshiva и ултраортодоксалното общество. Въпреки всички тези предизвикателства, нито един от интервюираните не засвидетелства и най-малък признак на съжаление относно напускането на Yeshiva и ултраортодоксалното общество, давайки да се разбере, че откъсването от тях е необратимо. Така влизаме в противоречие с констатациите на Efrati-Munitz (2003), отчитащи, че някои напуснали Yeshiva са просто „бунтовници в рамките на нормалното“, тоест юноши, които някак се противопоставят на ултраортодоксалното общество, но все пак правят опити да останат в неговите граници, и това са „индивидуалисти“, млади хора, смятащи себе си за членове на двете общества. Разликите в констатациите между нас и посочения автор биха могли да се дължат на факта, че двете изследователски популации, на които се базират данните, са различни. Настоящото изследване показва недвусмислено как всички интервюирани изразяват убеденост, че могат да се справят с възникващите проблеми.

Родителски и семейни отношения:

И в този случай, както и при други поставени въпроси, интервюираните описват разнообразни житейски обстоятелства. Някои съобщават за нормални отношения, а други за извънредни. Интервюираните считат, че родителите вече са се примирили с напускането от синовете им на ултраортодоксалното общество и това е необратимо.

Различни фактори пречат на битовите конфликти, така характерни за непосредствения период след напускането. Такива фактори са създаването на физическо разстояние между сина и местожителството на родителите му, както и поведението на сина като благовъзпитан евреин (макар и вече не ултраортодоксален) по време на посещенията му в родния дом.

Нагласи спрямо ултраортодоксалното общество:

Интервюираните отправят различни обвинения към ултраортодоксалното общество, в което са живели дълги години. Подобни обвинения, понякога произнасяни с груба изразност, се отнасят до следното: Първо, ултраортодоксалните лидери предлагат един безпочвен стереотип за израелското светско общество; Второ, ултраортодоксалните социални норми са лицемерни; Трето, ултраортодоксалната образователна система не е в състояние да подготви учениците си за живот в съвременното израелско общество, особено що се отнася до неспособността ѝ да осигури базово общо образование; Четвърто, тази система не приучава своите възпитаници към общественополезен труд и не иска да признае, че някои ученици на Yeshiva не могат да издържат дълги години на регламента на дисциплинарното религиозно обучение; И пето, тази система иска да създаде идеалното „общество на отдадените“ само за мъже, което нарушава правата на жените и ги дискриминира като пол.

7.2. Критики и практически препоръки

По отношение на перспективите за бъдещето, интервюираните се позовават включително и на своите собствени визии и способности да се справят с бъдещи предизвикателства. Споделеното от тях насочва към два извода. Първо, повечето от тях имат намерение да получат академично образование, за да придобият престижна професия. Второ, те допускат, че притежават висок капацитет да се справят с настоящите и бъдещите си предизвикателства.

Теоретични и приложни приноси на дисертацията:

- Това изследване обогатява познанията ни за сегмент от израелското население, който е малко проучен, въпреки влиянието му върху израелското общество.
- Заедно с това то специално разширява познанията ни относно феномена на ултраортодоксалните юноши, решаващи да напуснат религиозните училища Yeshiva.
- Предложени са практически заключения в рамките на качествен аналитичен подход. В този смисъл, основният извод от настоящото изследване е, че всички напуснали Yeshiva подрастващи страдат от системен дистрес, появяващ се отрано, още в процеса на обучение по Талмуд Тора. Както вече бе отбелязано, техните трудности не се дължат само на образователна основа. Някои подрастващи са измъчвани от рутината, присъща на Yeshiva. Повечето интервюирани отправят две основни обвинения към ултраортодоксалната образователна система: Първо, че пренебрегва различните индивидуални образователни умения на своите ученици. Второ, че не се преподават основни общи предмети като например английски език и математика, което в перспектива пречи на учениците да се домогнат до квалифицирана работа.

Главните приложни изводи от разработката са следните:

- Ултраортодоксалните лидери следва да осъзнаят, че някои ученици от тяхната образователна система изпитват сериозни затруднения, с които трябва да се справят. Някои от визираните в дисертацията проблеми са общи за учениците и

от двата типа образователни системи, като напр. дислексия и проблеми с дисциплината.

- Ултраортодоксалното образование е задължено да включи основни общи предмети в учебните си програми – към момента ултраортодоксалното общество вероятно признава тези проблеми, но не успява да се справи с тях ефективно.
- Ултраортодоксалните лидери са длъжни да разберат, че ултраортодоксалните юноши имат много повече общо със светските юноши, отколкото могат да си представят, и следователно се нуждаят от различен набор от образователни инструменти, за да ги разбират правилно.

Основната пречка пред всякакви опити за промяна на така описаната реалност е принципно затвореният характер на ултраортодоксалното общество, въпреки всичките му трансформации във времето, и най-вече с оглед на засиленото му взаимодействие с израелското светско общество в областта на пазара на труда, политиката и здравната система. Най-странното е, че ултраортодоксалните лидери продължават да възприемат израелското светско общество и ценности като екзистенциална заплаха. Поради това им е все още трудно да насърчават реформите, дори когато ги обявяват в името на процъфтяването на ултраортодоксалната образователна система.

За популацията на напусналите Yeshiva се знае твърде малко. След като напуснат ултраортодоксалното общество и образователната му система, неговите лидери повече не се интересуват от тях. В същото време не е трудно да се досетим, че те са лошо подготвени да се интегрират в светското общество. Те са принудени да живеят в отчуждение от светското общество. Ето защо помощта, предоставяна им от организации и фондове като IDF и Hillel, е от изключителна важност. Такава помощ би следвало да бъде част от местните социални услуги.

Предложения за бъдещи изследвания:

Както бе споменато по-горе, настоящото изследване се занимава с относително малко проучен феномен. Следователно, задълбочаването на по-нататъшните изследвания по поставените въпроси е наложително. Забележителният извод от настоящото изследване е, че напусналите Yeshiva са разнообразна популация, толкова разнообразна, колкото реално представлява популацията на учениците от Yeshiva и ултраортодоксалното население като цяло. Ето защо едно бъдещо сравнително изследване може да проучи различни прояви на това явление, например в различни Yeshiva-училища и фракции на ултраортодоксалното общество. Подобно изследване може да се занимае с различни конкретни въпроси. Например, дали различното естество на Yeshiva-училищата влияе върху напускането на Yeshiva и дали/доколко различните Yeshiva-училища се справят с напускането по своеобразни начини. Освен това, не би следвало да се изключи хипотезата, че визираните различия отразяват различията между популациите на учениците по произход.

Освен това, други възможни изследвания биха могли да опитат сравнителен анализ на феномена на отпадане при подрастващи в риск и спрямо други сектантски религиозни образователни системи, като напр. тази на мюсюлманските общности в Европа.

Заклучение

Въпросът, проучван в настоящото изследване, бе как възрастни индивиди, които са прекарвали юношеството си като ученици на ултраортодоксални религиозни училища и са отпаднали по свое решение от системата им през този период, се отнасят към

напускането си в днешно време. За да отговори на този въпрос, настоящото изследване разгледа няколко други въпроса, като например: доброволно ли са напуснали Yeshiva изследваните лица, дали са били принудени силно да я напуснат, или напускането им е в резултат на комбинация от двете причини? Доколко и как напускането на Yeshiva се е отразило на семейните им отношения; как гледат на ултраортодоксалното, както и на светското общества в днешно време; какви ресурси и помощ са им били предоставени в течение на процеса по напускане на Yeshiva? Съществува ли връзка между напускането на Yeshiva и напускането на еврейския ортодоксален начин на живот като цяло? Поставените въпроси бяха отнесени към периода преди, по време и след напускането. Те бяха анализирани и интерпретирани чрез качествена методология, в рамките на полу-конструирани интервюта с 40 млади зрели мъже, напуснали Yeshiva като подрастващи и в момента водещи светски начин на живот.

Анализирайки получените отговори от респондентите, бяха очертани три основни отличителни периода в живота на интервюираните: преди напускането на Yeshiva, малко след напускането и, в крайна сметка, адаптирането към светския живот извън Yeshiva, което все още се осъществява. Специално съобразно етапа преди напускане, интервюираните споделиха опита си върху три специфични подтеми: причините за напускане, процеса на напускане и реакциите откъм властите на Yeshiva.

Що се отнася до фазата „малко след напускане“, спрямо нея изпъкнаха други три специфични подтеми: реакции на родителите на напусналите, предизвикателства, свързани с напускането, начини за справяне с тях и отношения с подкрепящите органи. На свой ред изследването на споделеното от респондентите относно сегашния им живот даде възможност на интервюираните да се позоват на четири специфични подтеми: налични ежедневни предизвикателства, взаимоотношения с родители и роднини, актуалното им отношение към ултраортодоксалното общество и перспективите им за бъдещето.

Интервюираните отправиха различни обвинения към ултраортодоксалното общество, в качеството си на членове на тази общност от дълги години. Въпросните обвинения, понякога грубо изразени, се опряха на факта, че системата на ултраортодоксалното образование е лицемерна и егоцентрична, тъй като тя ограничава младите мъже преди всичко до религиозното дисциплиниране, затваряйки възможностите им за досег до външния свят и усвояването на професия. Така те остават професионално неангажирани и без социална алтернатива, към която да се обърнат.

Изследването установи, че ултраортодоксалната образователна система не предлага алтернатива на момчетата, които се сблъскват с непреодолими затруднения относно отдаването на регламента да бъдеш ученик на Yeshiva. С други думи, ако на момчето му е трудно да прекара цял ден в учене според изискванията на Yeshiva, то, вместо да бъде насърчавано поне да работи и придобива професия, продължава да бъде насилвано да се придържа към строгата дисциплина на религиозния начин на живот. Тъкмо в резултат на това много ученици на Yeshiva напускат не само Yeshiva, но и ултраортодоксалния начин на живот. И го правят, защото ултраортодоксалното общество не им предлага нито възможности, нито средства за самоусъвършенстване наред със запазването на религиозния начин на живот. Така мнозина ултраортодоксални подрастващи са принудени да изберат да поемат по пътя на светските хора. Това е и илюстрация на самоунищожителния модел, по който работят ултраортодоксалните лидери и просветни дейци.

Ако самата ултраортодоксалната система би била по-малко ригидна и по-отзивчива към проблемите на онези, които не могат да издържат на ежедневното натоварване с голямо количество часове по религиозни предмети, и ако стожерите на тази система

биха осъзнали, че не на всички момчета е отредено да станат велики светци и проповедници, тя би взела мерки, различни от обичайните, за да намали процента на отпадане от нейното училищно образование. При това положение отпадането би се ограничило до онези, които напускат по идеологически причини, като например загуба на вяра и т.п. Нещо повече, ултраортодоксалните лидери се оказват слепи за способностите на онези ученици на Yeshiva, за които обикновено с презрение се счита, че „се заблуждават“, доколкото има такива, които с мъка прекарват цял ден в сричане на еврейския закон. Ако биха искали да им съдействат, те биха могли да ги насочат към изследвания по хуманитарни науки и занимания с международни отношения, медии и т.н., без да се стига до изключването им от ултраортодоксалното общество. По такъв начин те биха могли значително да подобрят имиджа на ултраортодоксалното общество в очите на израелското светско общество, както, разбира се, и в очите на бившите ултраортодоксални.

Масовото „дезертиране“ на ултраортодоксалните юноши по посока на светското общество показва, че ултраортодоксалното общество е извън досег с реалността. Съсредоточавайки се единствено върху религиозните науки и обучение, то не успява да осъзнае, че такъв консервативен подход се оказва недостатъчен, за да позволи на ултраортодоксалните подрастващи пълноценна интеграция в съвременното израелско общество. Вместо да изключват ученици, които „се заблуждават“, ултраортодоксалните лидери би следвало, например, да предложат закон, който да признава всичко, изучавано в Yeshiva за еквивалентно на степенното светско образование, като по този начин да се позволява на завършилите Yeshiva да бъдат наемани с адекватно заплащане като служители на правителството и местните власти.

Ултраортодоксалното общество трябва да има предвид, че то представлява просто особен анклав в границите на израелското светско общество. Членовете на светското общество притежават възможността да придобиват образователни степени, професии и кариерни повишения. Това съвсем не означава, че образованието на Yeshiva е безсмислено. Напротив – закон като гореспоменатия официално ще легитимира стойността на обучението в Yeshiva, така че завършилите Yeshiva да не бъдат приемани за непродуктивни. Ултраортодоксалното общество трябва да предприеме подобни действия, за да намали процента на напускане, поне сред учащите, които все още се придържат към неговите ценности.

Убеден съм, че основният принос на това изследване е изтъкването на факта, че ултраортодоксалната образователна система всъщност страда от проблеми, твърде сходни на проблемите, с които е обременена и светската образователна система, разбира се, с няколко разлики: Феноменът на напускане на училище няма как да е типичен само за ултраортодоксалната образователна система, но специално подрастващите в ултраортодоксалното общество, принудени да избират измежду причините си да напуснат Yeshiva, страдат от по-тежките последици на своето решение, доколкото ултраортодоксалната образователна система, волно или неволно, не предоставя на своите ученици подходящия набор от инструменти, които биха им позволили пълноценно да се интегрират в израелското общество. Тези констатации на дисертацията, разбира се, имат голяма стойност не само по отношение на бъдещи изследвания в рамките на тази тема, но и спрямо бъдещето на ултраортодоксалната образователна система и самата ултраортодоксална общност.

Публикации, свързани с темата на дисертацията

Gavraelov, G. (2020). *The Leaving Experience of Ultra-Orthodox Learners who left Yeshivot*. – Collection “Applied Psychology and Social Practice”. XIX International Scientific

Conference of VFU "Chernorizets Hrabar", September 2020. "Chernorizets Hrabar" Publishing House. Comp. G. Gercheva-Nestorova. ISSN 1314-0507

Gavraelov, G. (2020). *Ultra-Orthodox Yeshiva Students Dropouts: Motivations to Leave*. – Collection "Applied Psychology and Social Practice". XIX International Scientific Conference of VFU "Chernorizets Hrabar", September 2020. "Chernorizets Hrabar" Publishing House. Comp. G. Gercheva-Nestorova. ISSN 1314-0507

Gavraelov, G. (2021). *The Attempts of Jewish Ultra-Orthodox Educational System Leavers to Integrate into the Israeli Secular Society*. – E-Journal of VFU. Psychology and Social Activities, #15. ISSN 1313-7514